

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Кафедра управління земельними ресурсами

ГОРГОЦ АЛІНА ОЛЕКСІЇВНА

«Структурні компоненти відновлення системи землекористування в Україні»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня
галузі знань 19 «Архітектура та будівництво»
спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій»
за освітньо-професійною програмою «Землеустрій та кадастр»

Науковий керівник:

Лазарева О.В., д-р екон. наук, професор

Рецензент:

Демидова Л.М.

заступник директора

ТОВ «Український експертний центр по

вимірюванню та оцінці»

Миколаїв 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ВІДНОВЛІННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	8
1.1. Негативні наслідки в системі землекористування в Україні.....	8
1.2. Нормативно правове забезпечення заходів щодо відновлення системи землекористування в Україні.....	13
1.3. Пріоритети ведення землекористування в Європейському Союзі.....	19
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ЗАХОДІВ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ.....	25
2.1. Сучасний стан землекористування в Україні.....	25
2.2. Об'єктивна необхідність впровадження ключових рішень, що спрямовані на відновлення землекористування.....	30
2.3. Особливості відновлення конкурентних переваг системи землекористування в Україні.....	35
Висновки до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ.....	42
3.1. Шляхи підвищення ефективності розвитку землекористування	42
3.2. Механізм впровадження нових структурних компонентів у систему землекористування.....	47
3.3. Суперечливі аспекти диверсифікації землекористування, спрямовані на відновлення системи землекористування в Україні.....	53
Висновки до розділу 3.....	57
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	59
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70

ВСТУП

Стан використання наших земель, як показує практика, потребує вжиття нагальних науково обґрунтованих заходів, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів. Заходи з охорони земельних ресурсів та їх раціонального використання різноманітні і різнопланові, але найефективніше діють в комплексі, єдиною системою, взаємодоповнюючи і посилюючи дію всіх інших.

Важливу роль у теоретичному та практичному дослідженні питань відновлення системи землекористування в Україні відіграють праці сучасних вітчизняних науковців та практиків: Л.Я. Новаковський, В.М. Будзак, А.М. Третяк, В.М. Третяк, О.М. Гарнага, Г.М. Колісник, А.О. Коробська, М.П. Талавири та багатьох інших авторів.

Та незважаючи на вагомі теоретичні напрацювання провідних вчених щодо проблем розвитку землекористування, на практиці не розкритими залишаються питання, що стосуються саме відновлення системи землекористування в Україні з урахуванням ситуації, що має місце нині. Потребують вивчення напрями та пріоритети структурних компонентів відновлення системи землекористування, цінними для дослідження є обґрунтування тенденцій формування структурних компонентів землекористування, окреслення особливостей впровадження інструментів забезпечення розвитку сільських територій, визначення стратегічних шляхів забезпечення ефективності сільськогосподарського землекористування.

Вищеприведене і зумовило вибір теми дослідження, її основну мету та завдання.

Метою дослідження є розвиток та узагальнення теоретико-методичних засад щодо обґрунтування пріоритетних напрямків відновлення системи землекористування в Україні.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких завдань:

- визначити об’єктивну необхідність відновлення системи землекористування в Україні;
- проаналізувати законодавчу базу системи управління земельними ресурсами;
- розкрити зміст механізму управління землекористування;
- обґрунтувати особливості відновлення конкурентних переваг системи землекористування;
- вивчити сучасні тенденції розвитку землекористування сільських територій;
- розкрити особливості відновлення конкурентних переваг системи землекористування в Україні;
- визначити механізм впровадження нових структурних компонентів у систему землекористування;
- обґрунтувати шляхи підвищення ефективності розвитку землекористування.

Об’єктом дослідження є процес обґрунтування напрямків розвитку структурних компонентів відновлення системи землекористування.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практичні аспекти щодо обґрунтування шляхів підвищення ефективності розвитку землекористування.

Методи дослідження. Теоретико-методичною основою наукового дослідження є фундаментальні положення економіки землекористування, загальнотеоретичні положення системи землекористування, вітчизняні та зарубіжні дослідження з питань управління сільськогосподарським землекористуванням, теорії управління та економіки природокористування.

Для вирішення поставлених у роботі завдань використовувались методи: абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень результатів наукового пошуку та формування висновків); аналізу і синтезу (при комплексній оцінці та з’ясуванні особливостей сучасного стану сільськогосподарського землекористування); графічний (для унаочнення

результатів кваліфікаційної роботи); аналогії та узагальнення (для розробки структурних компонентів щодо відновлення системи землекористування).

Інформаційну базу дослідження склали Закони України, постанови Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України; статистичні дані Держгеокадастру України, Державного комітету статистики України; наукові публікації вітчизняних і зарубіжних вчених, матеріали науково-практичних конференцій, результати власних напрацювань.

Наукова новизна одержаних результатів. Результати виконаного дослідження вирішують теоретико-прикладну задачу щодо обґрунтування пріоритетних напрямків відновлення системи землекористування в Україні.

Найвагоміші наукові результати полягають у наступному:

удосконалено:

– основні ключові пріоритети щодо обґрунтування перспектив планування землекористування в системі управління земельними ресурсами, дотримання яких сприятиме збалансованості подальшого ведення виробництва на землі;

– вимоги щодо економічного регулювання інвестиційної діяльності у сфері збалансованого розвитку сільських територій, що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості сільських територій з метою залучення додаткових фінансових ресурсів у сільськогосподарське виробництво.

дістали подальшого розвитку:

– стратегічні напрями формування структурних компонентів відновлення системи землекористування та економічні інструменти ефективної земельної політики, як оподаткування, субсидування, кредитування, розробка та реалізація схем, проектів землеустрою з метою забезпечення раціонального використання та охорони земель, стимулювання розвитку еколого-орієнтованого сільськогосподарського виробництва, проведення моніторингу стану земель, здійснення територіально-просторового планування земель;

– обґрунтування необхідності використання спеціальних інноваційно-інвестиційних інструментів, які будуть враховувати фактори розвитку сільських територій;

– фактори впливу на ефективність сільськогосподарського землекористування, що поділяються на екологічні, економічні та соціальні, взаємодія яких сприятиме формуванню об'єктивного вектору розвитку відновлення системи землекористування;

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретико-методичні положення роботи, висновки та рекомендації можуть бути використані у практичній діяльності місцевих органів Держгеокадастру України, органів виконавчої влади, фізичних та юридичних осіб, зокрема сільськогосподарських виробників.

Особистий внесок. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, є самостійною науковою пропозицією, в якій викладено авторські розробки щодо розвитку та узагальнення теоретико-методичних основ щодо узагальнення теоретико-методичних основ структурних компонентів відновлення системи землекористування в Україні.

З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використані лише ті ідеї та розробки, які отримано автором особисто.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення, узагальнення та результати кваліфікаційної роботи апробовані на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: XVII міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених (м. Дніпро, 2021 р.); XVI Міжнародна наукова конференція «Ольвійський форум-2022: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (м. Миколаїв, 2022 р.); Міжнародний студентський науковий форум Студентська молодь і науковий прогрес в АПК (м. Львів, 2022 р.); XXIII Міжнародний науково-практичний форум Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій (Львів, 2022 р.); XXV Всеукраїнська науково-практична конференція Могилянські читання 2022:

Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (м. Миколаїв, 2022 р.).

Публікації. За темою кваліфікаційної роботи опубліковано 8 наукових праць, з них: 3 публікації у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, 5 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Обсяг та структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 77 сторінок, з них 67 сторінок – основного тексту. Матеріали роботи містять 5 рисунків. Список використаних джерел нараховує 61 найменування.

ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ВІДНОВЛІННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Негативні наслідки в системі землекористування в Україні

В сучасних умовах функціонування економічної системи сума втрат, які нанесені сільськогосподарській галузі в Україні, за підрахунками Центру досліджень продовольства та землекористування KSE Institute спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України, становить 4,29 млрд доларів [1]. Втрати від забруднення мінами та нерозірваними боєприпасами, від прямого фізичного пошкодження складають 2,1 млрд доларів [2].

Такі наслідки негативно впливають не тільки можливість вільного експорту продукції, а й створюють загрозу продовольчій безпеці людей багатьох держав. Вони також впливають і на самопочуття, спричинюють втрату добробуту населення, завдають непоправну шкоду довкіллю. Тому в цих умовах необхідним є обґрунтування основних завдань та пріоритетів, що спрямовані на відновлення землекористування в умовах, що склались.

В літературі сьогодні зустрічаються публікації, в яких розкриваються пріоритети відбудови економічного простору. Це зокрема аналітичні записки [3] в яких вказуються законодавчі основи післявоєнної відбудови економічного простору з урахуванням принципів збалансованого використання ресурсів. Проте, що стосується наукових праць, в яких би було розкрито питання, що стосуються відновлення системи землекористування в нашій державі, то вони відсутні.

В публікаціях провідних вітчизняних вчених окреслено засади розвитку землекористування без врахування компонентів, що спрямовані на післявоєнну відбудову економічного простору в нашій державі. Так, Третяк А.М. та Третяк В.М. [5, с. 4] розкривають теоретичні засади формування та регулювання системи землекористування. Дорош Й.М., Мартин А.Г. та

Новаковська І.О. [5, с. 67] розглядають пріоритетні завдання землевпорядної науки на різних етапах розвитку, а також завдання її на середньострокову перспективу. Р.М. Ступень [6, С. 102] аналізує питання, що стосуються вивчення стану справ та проблем трансформації відносин власності у сільськогосподарському землекористуванні. В.Я. Месель-Веселяк [7, С. 60] розкриває основні етапи здійснення аграрної реформи в Україні, її наукове та правове забезпечення. Та незважаючи на значний внесок провідних вчених у вигляді теоретичних напрацювань щодо проблем розвитку землекористування, на практиці не розкритими залишаються питання, що стосуються саме відновлення системи землекористування в Україні з урахуванням ситуації, що має місце нині.

На сучасному етапі суспільного життя земельні ресурси використовуються надзвичайно інтенсивно: вони виконують функцію територіальної основи, природного ресурсу та основного засобу виробництва. Проте в різних сферах виробництва їхнє використання неоднакове і має різне значення в процесі їхнього функціонування. У промисловості, транспорті, будівництві земельні ресурси є лише територіальною, просторовою основою, тому основна увага приділяється площі земельних ділянок, їх рельєфу, віддаленості від джерел постачання сировини і центрів збуту продукції, наявності комунікацій. У добувній промисловості зростає значення земельних ресурсів, оскільки в їхніх надрах, крім територіальної бази, зосереджені всі корисні копалини. А земельні ресурси, складовою і невід'ємною частиною яких є ґрунти, мають велике, незамінне значення в сільському та лісовому господарстві, де вони є основним засобом і предметом праці.

На сучасному етапі розвитку продуктивних сил земельні ресурси вирізняються багатоаспектним характером пізнання та експлуатації. Вони, разом з іншими природними ресурсами, є компонентом оточуючого середовища, місцем існування людини, сприяють суспільному виробництву, є засобом виробництва і джерелом задоволення потреб людини. Земельні

ресурси відіграють найважливішу загальнобіосферну функцію, слугують основою функціонування атмосфери, гідросфери, умовою розвитку тваринного і рослинного світу, а також і людського суспільства. Найважливішу роль відіграють земельні ресурси у сільському господарстві, де вони є головним засобом виробництва, найважливішою складовою частиною ресурсної бази землеробства. Агровиробнича характеристика і якість земель, родючість сільськогосподарських угідь зумовлюють ефективність аграрного виробництва та гарантують забезпечення продовольчої, національної безпеки держави [8].

Процес землекористування підкоряється законам, що регулюють організацію та економіку промисловості. Вони включають організаційні, економічні та правові механізми, що стимулює його екологічне використання. До організаційних та організаційно-розпорядчих заходів належать: зонування територій, землеустрій, інформаційне забезпечення, визначення меж і розмірів земельної ділянки тощо.

Економічні заходи регулювання земельних відносин передбачають використання вартісних вимірників для орієнтації землекористувачів у виборі системи ведення господарства, що забезпечує отримання рентного доходу і зберігає якісні властивості землі [9].

Науково обґрунтовані та перевірені на практиці заходи визначаються нормативно-правовими актами. Тому вони є обов'язковими при використанні земель сільськогосподарського призначення.

У результаті дії правових, економічних, організаційних та соціальних норм створюється та реалізується складний механізм регулювання дій із землею.

Ефективність використання земель є економічним результатом від використання сільськогосподарських земель, який характеризується відношенням отриманого ефекту (вираженого у натуральних та вартісних показниках) до площі з урахуванням якості та віддаленості земельної ділянки [10].

Земельне питання є однією із головних проблем функціонування народного господарства. Основою збільшення виробництва сільськогосподарської продукції є ефективне використання земельних ресурсів, підвищення їхньої продуктивності. Після земельної реформи в Україні змінилася структура та склад земельного фонду, однією з основних проблем у сільському господарстві є перехід земельних відносин в Україні до ринкового типу без належного налагодженого механізму реформування. Створення та високоефективне використання ґрунтових ресурсів у сільськогосподарському виробництві є складним та актуальним з наукової та практичної точки зору.

Однією із найважливіших проблем є нераціональне використання земель сільськогосподарського призначення. Питання створення та використання земельних ресурсів актуальне і сьогодні у зв'язку з рухливістю ринкових змін. Зміни, спричинені новим аграрним законодавством, погіршення економічної та екологічної ситуації потребують постійного дослідження цієї теми. Ця проблема особливо актуальна нині, коли формуються ринкові відносини у землекористуванні.

В сучасних умовах використання земельних ресурсів перестало відповідати вимогам раціонального природокористування, відбувається порушення екологічно допустимої норми співвідношення площі ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що має негативний вплив на стійкість агроландшафтів. Відбувається надто інтенсивне використання сільськогосподарських земель, яке зумовило зменшення родючості ґрунті. Зменшення родючості ґрунтів відбулось через водопроникність, переущільнення, втрату грудкувато-зернистої структури, процеси ініційованої діяльності людини, результати цих змін можуть посилюватися під впливом природних чинників [11].

Основною причиною проблем у системі землекористування сільськогосподарського призначення є перехід земельних відносин в Україні до ринкового типу без ефективних механізмів реформування. У процесі

реформування територіальних відносин виникли такі проблеми, як правова невизначеність щодо регулювання землекористування, скорочення площ сільськогосподарських угідь; закріплення поділу сільськогосподарських земель судовим рішенням; порушення екологічно прийнятних пропорцій ріллі; деградація та забруднення ґрунту; відсутність економічних стимулів та санкцій як ефективних важелів управління землекористуванням; недосконалість земельного законодавства та інфраструктури ринку сільськогосподарських земель; відсутність землевпорядних робіт з раціоналізації землекористування та охорони ґрунтів. Наявність в Україні науково-практичних підрозділів, що спеціалізуються на дослідженнях землекористування, матиме позитивне значення, оскільки йдеться про необхідність оперативного обліку різних змін у структурі ґрунтів землекористування, які відбуватимуться протягом цього року реалізації економічної реформи, тому необхідно розробити рекомендації щодо покращення стану ґрунту. Раціональне використання земельних ресурсів дозволить досягти найбільшого ефекту від землекористування.

Земельні ресурси як засіб виробництва мають низку особливостей, які суттєво відрізняють їх від інших засобів виробництва:

1. Землі є продуктом самої природи і виникли за багато тисяч років до появи людини внаслідок сукупної дії чинників, які сформувалися на певній території, отож землі передують праці щодо їхнього виникнення.

2. Землі територіально обмежені і не можуть бути збільшені або заново створені. Проте обмеженість земельних ресурсів зовсім не означає обмеженості їхніх продуктивних властивостей. Також вони не можуть бути замінені іншими засобами виробництва.

3. Земельні ресурси характеризуються постійністю свого місцезнаходження, взаємозв'язком з природними умовами. Тому, на відміну від інших засобів виробництва, їх неможливо перенести з одного місця на інше, а процес виробництва має здійснюватися з урахуванням природно-географічних умов, в яких вони розташовані. Враховується місцезнаходження

земельної ділянки, її конфігурація і рельєф, перелік сільськогосподарських культур, що можливий для вирощування, собівартість отриманої продукції.

4. Земельні ресурси, на відміну від інших засобів виробництва, за умови їхнього правильного, раціонального використання, не погіршують своїх властивостей, а, навпаки, покращують, підвищують показники продуктивності [12].

Отже, земельні ресурси є невід'ємною і головною умовою життя та функціонування процесу суспільного виробництва.

1.2. Нормативно правове забезпечення заходів щодо відновлення системи землекористування в Україні

В умовах сьогодення з метою здійснення ефективного врегулювання проблем щодо відновлення системи землекористування необхідно провести ряд горизонтальних реформ, які забезпечать прозорий, відкритий, демократичний та проєвропейський напрямок, що сприятиме більш швидкому втіленню у життя євроінтеграційних процесів України, сприятимуть формуванню більш модернізованих проєвропейських інституцій.

Адже сьогодні політика ведення виробництва на землі внаслідок військових дій в Україні не відповідає інтересам національної економіки, що зумовлює необхідність постійного пошуку оптимального поєднання перспективних рішень та антикризових заходів, які б відповідали інтересам, спрямованим на відновлення національної економіки.

Передусім проаналізуємо зміни, що сталися в законодавчій базі за період воєнного стану в Україні.

Прийняті Верховною Радою України закони “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану” [8] та “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України до особливостей регулювання

земельних відносин в умовах воєнного стану” [9] спрощують деякі процедури у землекористуванні (зокрема оренда та суборенда), а також створюють такі переваги, як зменшення ставка орендної плати за новоукладеними договорами, автоматичне поновлення раніше укладеного договору оренди, інші податкові пільги. Всі ці законодавчі зміни передусім сприяють мінімізації загрози продовольчій безпеці нашої країни, спрощують управлінські рішення щодо ведення землекористування в умовах воєнного стану.

Верховною Радою також розглянуто проект Закону України № 7282 “Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності” [10] щодо спрощення процедур у сфері містобудівної діяльності в умовах воєнного стану. Проект цього закону забезпечує розміщення та будівництво будівель та споруд, призначених для життєзабезпечення осіб, що втратили житло під час бойових дій, розміщення виробничих потужностей тих підприємств, які були переміщені внаслідок військових дій, реалізацію заходів комплексного відновлення населених пунктів, що постраждали внаслідок війни. Зазначимо, що дотримання ініціатив даного законопроекту дозволить розпочати всебічне відновлення нашої країни.

Як бачимо, зміни в законодавчій базі в умовах воєнного стану спрямовані на спрощення нагальних та невідкладних потреб у сфері земельних відносин, що має суттєве значення для економіки як країни в цілому, так і аграрного сектору зокрема.

Крім того зазначимо, що сьогодні прийняті на загальнодержавному рівні деякі документи, в яких розкриваються аспекти післявоєнного життя, такі як прозорість, участь громад та громадськості у прийнятті рішень, прийняття безпосередньо сталих та системних рішень, використання найкращих доступних технологій та практик, стійкий та сталий розвиток міст та регіонів, декарбонізація і децентралізація енергетики, розвиток стійких та

децентралізованих агропродовольчих систем, забезпечення збереження екосистем та природного багатства України [13].

Таблиця 1.1

Рішення, що спрямовані на відновлення землекористування

Напрямки, якими слід керуватись задля відновлення землекористування	Системні рішення, що спрямовані на відбудову українського простору
Продовольча безпека	Скорочення логістичних коридорів від виробника до споживача, підтримка продовольчої системи на всіх рівнях, зменшення витрат на транспортування та зберігання продукції
Стейкхолдери	Забезпечення стейкхолдерів якісною аналітикою для прийняття оптимальних рішень, консультаційна підтримка, надання стейкхолдерами найпотужнішої техніки для відбудови землекористування, ведення спільних проектів відбудови громад, ведення діяльності на взаємовигідних умовах
Інновації	Спрямування ресурсів на впровадження інновацій, впровадження підходів, спрямованих на оптимізацію використання засобів виробництва, вільний доступ до цифрових рішень, гармонізація українського землекористування із землекористуванням країн європейського простору

Джерело: складено автором [13]

На нашу думку, зазначені аспекти слід доповнити безпосередньо землевпорядними рішеннями, що мають бути спрямовані на відновлення українського землекористування (табл. 1.).

Зазначені системні рішення сприятимуть поживленню відновлення інфраструктури України, а також дозволять спростити низку процедур, які орієнтовані на забезпечення функціонування економічного простору та відновлення зруйнованої інфраструктури в нашій країні.

На нашу думку, формування стратегічних планів відновлення українського простору в цілому, а також системи землекористування

зокрема, сприятимуть дотриманню ефективності їх практичної реалізації, а також своєчасному виконанню сконструйованих завдань, таких як:

- забезпечення першочерговості виконання завдань, які спрямовані на диверсифікацію економічного простору, що сприятиме оздоровленню національної економіки, а також сталості економічного розвитку задля нарощування втраченого потенціалу;

- активна взаємодія міжнародних організацій з національними інституціями, завдяки чому їх спільна взаємна співпраця дозволить призупинити економічну стагнацію, що спричинилась внаслідок військових дій;

- забезпечення органічного поєднання довгострокових стратегічних цілей з короткостроковими економічними пріоритетами, що спрямовані на відбудову української економіки та ведення стабільного землекористування зокрема;

- створення підґрунтя для сприяння науковій, інвестиційній та виробничій діяльності, спрямованій на відбудову зруйнованих потужностей, що сприятиме налагодженню взаємовідносин із владними інституціями як на місцях, так і безпосередньо з виробниками;

- сприяння інтеграції механізмів донорського фінансування проектів, що спрямовані на відбудову втрачених економічних активів, з бюджетними, що забезпечить налагодження безперебійної роботи таких економічних механізмів, як постачання продукції, безпосередньо її виробництво, купівля-продаж тощо;

- вдале поєднання бюджетних, фінансових, господарських та зовнішньоекономічних можливостей слугуватиме гарантією безпеки економічного простору, виходячи з наявної ситуації;

- поступове відновлення втраченого виробничо-ресурсного потенціалу, що сприятиме усуненню негативних чинників, що мають місце станом на сьогодні;

- забезпечення сприятливих умов для здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання на землі, що сприятиме налагодженню та відновленню безперебійної роботи еколого-економічних механізмів в системі безпечного землекористування зокрема;

- впровадження новітніх технологій, які були б орієнтовані на відновлення інституційної спроможності та втрачених виробничих потужностей, що сприятиме реальності досягнення позитивних наслідків економічної політики;

- мінімізація військово-політичних ризиків для інвесторів, що сприятиме більш швидкому економічному відновленню втраченого потенціалу.

Ці окреслені нами завдання представлено на рис 1.1:

Завдання, що сприятимуть стратегічному відновленню українського простору та землекористування зокрема	диверсифікація економічного простору	оздоровлення економіки
	взаємодія міжнародних, національних інституцій	розвиток економіки
	поєднання довго- та короткострокових планів	відбудова економіки
	наукова, виробнича, інвестиційна діяльність	відбудова потужностей
	донорське та бюджетне фінансування проектів	відновлення активів

Рис. 1.1 Завдання, що сприятимуть відновленню системи вітчизняного землекористування

Джерело: сформовано автором

Дотримання всіх цих завдань сприятиме відбудові ділової активності, слугуватиме як передумовою, так і запорукою забезпечення стабільного економічного зростання еколого-економічного простору, що сприятиме поступовому якісному і кількісному прориву національної економіки.

Сутність ефективності землекористування полягає у знаходженні оптимуму між еколого-економічним підходом до землекористування, коли збільшення економічної вигоди від землекористування базуватиметься на раціональному використанні, охороні та підвищенні відтворення родючості ґрунтів. Проте коли йдеться про досягнення економічного ефекту від землекористування, то не завжди вдається досягти екологічного. Іноді економічну вигоду можна отримати на основі негативного екологічного результату. Крім того, має місце нераціональне використання земельних ресурсів, що загострює екологічну проблему землекористування, втрачаються природні властивості землі. У цьому випадку економічна вигода буде короткочасною.

Якщо землекористувач отримує позитивну економічну та екологічну вигоди, то сумарна корисність землекористування зростає в кілька разів. Раціональний підхід до землекористування створює потенційну базу для отримання економічної вигоди в майбутньому [14, с. 147]. Підвищення економічної ефективності землекористування повинно супроводжуватися мінімізацією негативних антропогенних впливів на земельні ресурси та створенням сприятливих умов для відтворення потенціалу земельних ресурсів. У зв'язку з цим виникає синергічний ефект в сфері землекористування. Він є наслідком зміни підходів до отримання економічної вигоди та покращення якісного стану земельних ресурсів.

1.3. Пріоритети ведення землекористування в Європейському Союзі

В умовах української дійсності збалансований розвиток землекористування відкриває багато можливостей як для економіки в цілому,

так і для забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на ринку. Сучасне різноманіття форм власності на землю та тарифів за користування землею створили об'єктивні умови для відновлення земель в умовах глобалізації світової економіки.

На пріоритетності ведення перспективного землекористування наголошують і зарубіжні дослідники [15, с. 59], які стверджують, що воно стимулює сталий розвиток сільськогосподарської галузі та національної економіки в цілому.

Сьогодні в країнах Європи відбувається поетапне встановлення екологізбалансованого співвідношення земельних угідь з метою забезпечення оптимальної структури агроландшафтів [16, с 630].

Заслуговує на увагу і той факт, що в європейських країнах рівень розораності території не перевищує 34 %, тоді як в Україні він сягає понад 54 % [17, С. 24].

Крім того, в європейських країнах організовано ефективний моніторинг ґрунтів, який дозволяє своєчасно виявити та запобігти зниженню родючості ґрунтів, проводяться безкоштовні консультації аграрних палат з питань стимулювання якості ґрунтів, запобігання втратам гумусу та впровадження нових агробіотехнологій.

Раціональне землекористування в Європі реалізується через Спільну аграрну політику та передбачає отримання субсидій з держбюджету для тих суб'єктів господарювання, які запобігають процесам деградації та дбають про безпеку продуктів харчування [18, С. 145].

Взагалі сьогодні країни Європи орієнтовані в основному на екологічно безпечне виробництво та впровадження екологічно чистих технологій [19, с. 212]. Пріоритет надається екологічному регулюванню раціонального використання земель, яке передбачає відшкодування екологічної шкоди, заподіяної забруднювачами, та сприяє відшкодуванню екологічної шкоди.

В країнах Європейського Союзу діють національні плани щодо розвитку органічного сільського господарства, налагоджена грантова підтримка сільгоспвиробників [20, с. 142].

У країнах Європи система ведення землекористування спрямована на підтримання ринку землі на належному рівні. Зазначимо, що і в Україні з 1 липня 2021 року скасовано мораторій на продаж земельних ділянок сільгосппризначення [21], а також виокремлені подальші перспективи його ведення в українських реаліях.

В європейських країнах домінуючим важелем у веденні збалансованого землекористування є оренда землі, а площа земель в оренді становить 53 % від загальної площі землекористувань [22, с. 54].

Що стосується природоохоронних земель, то в Європі їх близько 5%. У таких країнах, як Німеччина, Іспанія, Франція та Бельгія, питання реалізації заходів з охорони земельних ресурсів регулюються на законодавчому рівні.

В ЄС системи контурного землеробства адаптовані до умов збалансованого господарювання, що передбачають затримку продуктів ерозії, добрив та пестицидів у межах водозбору. Система формування полезахисних лісових смуг має місце в тих районах, які є дефляційно небезпечними, та в районах, де здійснюється заліснення еродованих земель [23, с. 255].

Система альтернативного землеробства в європейських країнах базується на мінімізації використання хімікатів.

Слід зазначити, що у рекомендаціях Європейської економічної комісії ООН наголошено [24, с. 127], що перспективи збалансованого розвитку залежать насамперед від держави, яка відповідає як за правовий статус землі, так і за сам процес управління земельною інформацією. Ці підходи, на наш погляд, сприяють реалізації найкращих практичних рішень у напрямку збалансованого землекористування.

Сьогодні в країнах Європейського Союзу існує такий вид робіт, спрямований на просторову організацію території, як об'єднання земель,

благоустрій ландшафту, що допоможе створити більш сприятливі економічні умови. мінімізація відокремлення окремих ділянок.

Зазначені вище пріоритети землеустрою в ЄС заслуговують на те, щоб бути реалізованими в реаліях України.

В Україні сьогодні концепційно висвітлені засади землекористування на засадах підвищення конкурентоспроможності та інноваційності [25], що сприятиме екологічно безпечному землекористуванню.

В рамках нашого дослідження ми спробуємо визначити перспективи землеустрою в українському просторі, якими, на нашу думку, є:

- приймати екологічно чисті рішення щодо збалансованого виробництва на землі з урахуванням технологічних, екологічних та економічних можливостей запобігання ризикам;

- реалізація принципу екоефективності, заснованого на прагненні отримати економічну вигоду при дбайливому використанні виробничих і природних ресурсів;

- забезпечити прозорість та доступність інформації про стан навколишнього природного середовища в цілому та земельних ресурсів зокрема, що сприятиме екологізації свідомості населення та бережливому використанню земельних ресурсів;

- забезпечення територіально-просторового планування системи управління земельними ресурсами окремо для сільськогосподарських і міських земель, що забезпечить збалансоване використання потенціалу конкретної території;

- здійснення ефективного землеустрою в межах холдингу, що дозволить здійснити науково обґрунтовану організацію території, а також гарантувати впровадження економічно обґрунтованих сівозмін у зручних умовах;

- оптимізація землекористування, що сприятиме збалансованому розвитку землекористування, забезпечить процес ландшафтної стабілізації та раціонального розвитку території;

- сприяти розвитку виробництва , яке поважає довкілля , що забезпечує екологізацію всього виробництва та посилення його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках;

- забезпечення диверсифікації виробництва на землі, що сприятиме підвищенню економічних можливостей суб'єктів господарювання в умовах розширеного відтворення.

Зазначені перспективи ведення землекористування для унаочнення представлені на рис. 1.2.

Рис. Пріоритети ведення збалансованого землекористування

Джерело: Запропоновано автором

Досягнення встановлених орієнтирів і перспектив сприятиме збалансованому землекористуванню та забезпечуватиме інноваційно - орієнтоване землекористування на українському просторі.

Висновки до розділу 1

1. Дослідження домінуючих принципів збалансованого землекористування в країнах Європейського Союзу показує, що пріоритетними напрямками для них є обов'язковий моніторинг ґрунтів, забезпечення екологічно збалансованих пропорцій земель, реалізація екологічно орієнтованого господарювання та господарської політики, раціоналізація технологій землекористування, розвиток органічних виробників сільськогосподарської продукції, екологічне професійне навчання, оренда землі, врахування пріоритетів ринку землі, альтернативна система землеробства, планування землекористування.

2. Проведений аналіз структурних компонентів, які направлені на відновлення землекористування в Україні, свідчить, що на практиці в умовах сьогодення основними ключовими рішеннями мають бути такі як забезпечення продовольчої безпеки, диверсифікація виробництва, розвиток сільських територій, наявність кваліфікованого кадрового потенціалу, активна співпраця зі стейкхолдерами, інноваційні рішення. Зазначені рішення мають діяти на основі комплексного підходу задля відбудови українського простору поки що хоча б до рівня довоєнного часу.

3. Практична реалізація обґрунтованих вище ключових рішень має спитатися на дотримання таких завдань, як диверсифікація виробництва, оздоровлення національної економіки, співпраця міжнародних організацій та національних інституцій, поєднання довгострокових цілей із короткостроковими пріоритетами, сприяння відновленню наукової, інвестиційної та виробничої діяльності, інтеграція проектів донорського фінансування та бюджетних ініціатив, поєднання спільних зусиль як бюджетних, так і фінансових, господарських, зовнішньоекономічних, відновлення втраченого виробничо-ресурсного потенціалу, забезпечення сприятливих умов для здійснення або ж відновлення господарської

діяльності, впровадження новітніх технологій, мінімізація військово-політичних ризиків для інвесторів.

Виконання вище перелічених завдань забезпечить стале ведення сільського виробництва, а також допоможе відновити добробут населення, використовуючи інтегрований підхід до відновлення системи землекористування.

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ЗАХОДІВ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

2.1. Сучасний стан землекористування в Україні

Унікальний земельно-ресурсний потенціал України сприяє стійкому розвитку економіки. Ефективне та раціональне використання земельних ресурсів має важливе значення для економіки України. Земля є обмеженим природним ресурсом, тому суспільство має дбайливо і дбайливо розпоряджатися своїм національним багатством. В цих умовах особливу увагу слід приділити обґрунтованим пропозиціям щодо покращення умов та механізмів ефективного землекористування. Актуальними є дослідження сучасного стану системи землекористування та його раціонального та ефективного використання, а також визначення його місця та ролі у загальній системі природокористування; територіальна ресурсогосподарська організація та сфери її регулювання.

В Земельному кодексі України зазначено, що земля є головним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [26, с.139].

Основним джерелом процвітання та життєвої сили України є її земельні ресурси - багаті чорноземи України. Сьогодні Україна має всі необхідні можливості для того, щоб кваліфікуватися як аграрна країна та збільшити свою частку конкурентоспроможності на світовому аграрному ринку. Цьому сприяє зручне географічне розташування України, помірний клімат, родючі землі та дешевизна сільгосппродукції.

Земля, у широкому розумінні цього слова, являє собою сукупність ґрунтів і відповідних природних ресурсів, що включають воду, тваринний світ, рослинність і мінерали в їхньому природному стані. В промисловості земля виступає в якості просторового територіального базису, на ній розміщуються виробничі будинки і споруди. У видобувній промисловості

земля виступає як сховище продукції (мінералів, корисних копалин і т. ін.). Але особливо важлива роль землі в сільськогосподарському виробництві, оскільки тут вона є головним засобом виробництва. Викликано це унікальною її властивістю – родючістю [27].

До земельних ресурсів належать землі, які використовуються або можуть бути використані у господарській діяльності. Залежно від цільового призначення, земля в Україні виділяється: для сільськогосподарського призначення; населені пункти; промисловість, транспорт, зв'язок, оборона; у галузі навколишнього середовища, здоров'я, відпочинку, історії та культури; лісовий фонд; водяне тло; сільськогосподарське виробництво, садівництво та виноградарство, городництво, сінокіс, випас худоби та ін. здійснюються на землях сільськогосподарського призначення.

На етапі розвитку продуктивних сил земельні ресурси характеризуються багатограним характером пізнання та використання. Разом з іншими природними ресурсами земля є частиною навколишнього середовища, місцем існування людини, сприяють суспільному виробництву, є засобом виробництва та джерелом задоволення потреб людей. Земні ресурси виконують найважливішу загальну функцію біосфери, є основою функціонування атмосфери та гідросфери, умовою розвитку тваринного та рослинного світу, а також людського суспільства.

Найважливішу роль відіграють земельні ресурси у сільському господарстві, де вони є головним засобом виробництва, найважливішою складовою частиною ресурсної бази землеробства. Агровиробнича характеристика і якість земель, родючість сільськогосподарських угідь зумовлюють ефективність аграрного виробництва та гарантують забезпечення продовольчої, національної безпеки держави [28, с.48].

Ефективність використання земель є економічним результатом від використання сільськогосподарських земель, який характеризується відношенням отриманого ефекту (вираженого у натуральних та вартісних

показниках) до площі з урахуванням якості та віддаленості земельної ділянки [29, с. 216].

Процес землекористування регулюється законами, що регулюють організацію та управління земельними відносинами. Вони включають організаційні, економічні та правові механізми, тим самим стимулюючи використання навколишнього середовища.

Організаційно-розпорядча діяльність включає: зонування територій, землекористування, надання інформації, розмежування та розмір земельних ділянок та ін.

Особливість екологізації землекористування – перехід від витривалого принципу природокористування до природозберігальних методів господарювання, відмова від екстенсивного розширеного споживання природних ресурсів, одержання максимальної корисності при мінімумі витрат сировини, що залучається в цей процес, і незначному порушенні середовища життя. Одним із таких напрямів є консервація земель – тимчасове або постійне виведення з господарського обороту (сільськогосподарського чи промислового) для відновлення родючості й екологічно задовільного стану ґрунтів. Прикладом може стати консервація земель ВолодимирВолинського району Волинської області, переважаючий вид якої – сільське господарство, лісове та рибне господарство.

Для підвищення родючості землі важливе й потрібне накопичення вологи та її раціональне використання, особливо в степових районах зони, де здебільшого простежуємо дефіцит атмосферного зволоження. Для покращення водного режиму проводять зрошення чорнозему, створюють полежахисні лісові смуги. Особливу роль відіграють заходи із запобігання ерозії ґрунтів, забрудненню їх пестицидами, засоленню, що можливе під час зрошення.

Однією з актуальних проблем у сфері регулювання територіальних відносин залишається проблема адміністративно-територіального устрою та встановлення меж населених пунктів, а зокрема:

- проводять нормативну, сукупну та об'єктивну грошову оцінку земель населених пунктів та несільськогосподарського призначення;
- здійснення якісної еколого-економічної оцінки ґрунтів і сільськогосподарських угідь в регіонах України;
- здійснення аграрної реформи в частині збереження, відновлення, фінансування та раціонального використання земельних ресурсів.

Економічні заходи регулювання земельних відносин передбачають використання вартісних вимірників для орієнтації землекористувачів у виборі системи ведення господарства, що забезпечує отримання рентного доходу і зберігає якісні властивості землі [30].

У нормативно-правових актах встановлюються науково обґрунтовані та практично перевірені заходи. Це робить їх обов'язковими нормативами для користувачів земель сільськогосподарського призначення.

Завдяки правовим, економічним, організаційним і соціальним нормам формується і реалізується комплексний механізм регулювання земельних операцій.

Деякі вітчизняні фахівці вважають, що землекористування – це «процес використання людиною (суспільством) інтегрального потенціалу території, який включає всі ресурси на відповідній ділянці геопростору, є складовою частиною суспільно-територіального комплексу регіонального рівня й веде до ускладнення його структури, що знаходить своє проявлення в процесі регулювання земельних відносин [31, с. 22]. Розглядаючи землекористування як складову частину екосистеми, треба виходити з того, що екосистема – це єдиний природний комплекс, який утворений живими організмами й середовищем їх існування, в якому живі й неживі елементи, пов'язані між собою обміном речовин і енергії [32]. У більш широкому розумінні землекористування розглядається не тільки як організуюче природне утворення, а й як основа людської діяльності. Таким чином, землекористування — це реальне природне і соціальне (суспільне)

середовище проживання, яке належить до універсальної категорії, що виражає певну сукупність природних і соціальних об'єктів та їх властивостей.

Раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель і їх ефективне використання за цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції при найменших витрат праці та коштів [33].

Дослідження стану використання земельних ресурсів є одним із критеріїв подальшої оцінки можливостей оптимізації потенціалу земельних ресурсів регіону. Враховуючи те, що земля в сільському господарстві є не тільки засобом виробництва, а й просторовою основою його розміщення, ресурсний потенціал землі є одним із найважливіших чинників визначення ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва території.

Земельне питання одна із основних питань у функціонуванні народного господарства. Основою збільшення виробництва сільськогосподарської продукції є ефективне використання земельних ресурсів, підвищення їхньої продуктивності. Після земельної реформи в Україні змінилася структура та склад земельного фонду, однією з основних проблем у сільському господарстві є перехід земельних відносин в Україні до ринкового типу без належним чином сформованих механізмів реформування. Формування та високоефективне використання земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві є складним та актуальним з наукової та практичної точки зору.

Умовою ефективного використання земель та одержання якісної та екологічно безпечної сільськогосподарської продукції є екологізація всіх циклів її виробництва за рахунок використання ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій вирощування екологічна небезпека, дотримання правил використання хімізації, фітосанітарних і мінеральних добрив, підбір сільськогосподарських рослин з урахуванням екологічного

підходу, застосування природоохоронних заходів; утилізація сільськогосподарських відходів.

Забруднювачі, які необхідно контролювати, включають важкі метали. Фізичні властивості води в ґрунтах суттєво впливають на рухливість важких металів: у малобуферних ґрунтах кількість важких металів у рухомій формі буде більше, ніж у сильнобуферних ґрунтах, а сам буфер визначає захисні властивості сільськогосподарські ґрунти.

2.2. Об'єктивна необхідність впровадження ключових рішень, що спрямовані на відновлення землекористування

Попри те, що війна триває, вже є об'єктивна потреба планувати відбудову країни. Очевидно, що різні регіони матимуть різні потреби у відновленні. Проте на національному рівні основні принципи післявоєнного життя повинні розділяти всі.

Відновлення включатиме багато етапів і повинно включати якомога більше короткострокового, середньострокового та довгострокового планування.

Унікальний земельно-ресурсний потенціал України визначає її особливе місце серед інших європейських країн. Земля завжди була, є і завжди буде обмеженим ресурсом. Щоб подбати про заможне майбутнє країни, ми маємо розумно й економно ставитися до національного багатства – української землі, забезпечувати ефективність її використання.

Якщо припустити, що «корисні властивості землі» є продуктом природного походження, то слід запитати, що мається на увазі під її «ефективним» використанням, завданням, покладеним на землекористувачів. Для них «ефективно», якщо продукт коштує дорожче, ніж витрати на його виробництво та продаж. Якщо мова йде про елементи основних засобів виробництва, які є результатом попередньої праці, то проблема вирішується шляхом накопичення відрахувань на амортизацію, які потім спрямовуються

на їх відновлення та заміну. Земля – інший вид ресурсу, її властивості природні, її знос не передбачається, але як засіб виробництва вона також потребує відновлення родючості. З цієї причини ми не ототожнюємо «раціональне» з «ефективним».

Під раціональністю землекористування слід розуміти екологічну складову землекористування, яка виражається у вимозі збереження первинних властивостей сільськогосподарських угідь як природного ресурсу, які визначаються встановленою для останніх системою кількісних і якісних показників цілей, динаміку якого можна вважати вираженням оцінки його раціонального використання. Сільськогосподарське виробництво землі, де земля виступає як основний засіб виробництва, пов'язане з витратою грошових і матеріальних ресурсів і спрямоване на досягнення певного результату. Порівнюючи обсяг цих інвестицій і результат, це ефективність виробництва, яка трактується як ефективність використання землі.

Під ефективністю землекористування в сільському господарстві слід розуміти економічний результат використання сільськогосподарських угідь, який характеризується співвідношенням між отриманим ефектом (вираженим у натуральних і вартісних показниках) і площею з урахуванням якості та віддаленості від земельних ділянок землі.

Використання землі як складової сільськогосподарського виробництва регулюється законодавством, яке регулює організацію та економіку галузі з комплексом організаційних, економічних і правових механізмів, що стимулюють її природне використання. Сукупність таких законодавчо закріплених (організаційно-економічних) механізмів або правил землекористування визначають зміст земельних відносин, спрямовуючи дії осіб, які володіють землею, у необхідних суспільству напрямках, формах, режимах і методах використання. Виділення його як самостійного предмета дослідження є об'єктивною необхідністю через багатofункціональність ресурсів землі та значення не лише як місця проживання людей, а й як джерела їх існування.

У рамках дослідження ми спробуємо запропонувати фундаментальні принципи післявоєнного зеленого відновлення, що гарантує сталий розвиток землекористування та економіки:

- зрілість і послідовність рішень;
- використання найкращих доступних технологій і практик;
- сталий розвиток і стале землекористування;
- декарбонізація та децентралізація енергетики;
- стійкий і децентралізований агробізнес;
- забезпечити збереження екосистем і природних ресурсів України.

Ефективність використання сільськогосподарських угідь у визначальній мірі залежить від рівня дохідності аграрних підприємств, але їхні фінансові інтереси не повинні призводити до погіршення властивостей земельних ресурсів як головного засобу виробництва у сільському господарстві. Усі землі України потребують дбайливого використання і охорони. Особливо це стосується ґрунтів - одного з найважливіших природних ресурсів держави, національного багатства українського народу. Більш як 65% ґрунтового покриття України припадає на чорноземи [34]. Непродумане економічне землекористування може мати негативні наслідки.

Сьогодні, на жаль, ми бачимо, що ефективність використання землі в Україні далеке від оптимальної. Багато українських аграріїв ігнорують основні агротехнічні заходи згідно з технологічними картами вирощування сільськогосподарських культур. Відбувається порушення структури посівних площ, зміни наукової сівозміни в сівозміні. Окремо слід зазначити, що відтворення родючості ґрунту не відбудеться, якщо провести агрохімічне обстеження полів для визначення вмісту рухомих форм мікроелементів, вмісту гумусу, рН ґрунту та ін., необхідних для розвитку живлення рослин.

Ефективне (раціональне, розумне, доцільне, обґрунтоване) - означає продуктивне землекористування і водночас збереження, а по можливості - підвищення родючості ґрунту. У цьому і полягає особливість земельного ресурсу. Всі уречевлені засоби праці в процесі їхнього використання

амортизують вартість на вироблений продукт і через певний час змінюються новими. Земельна ділянка залишається, її «зношення» означає втрату поживних речовин, які повинні поновлюватися (підтримка балансу поживних речовин) [35]. Ефективне використання земельних ресурсів у сільському господарстві слід розуміти як соціально-економічну категорію, що виражає відносини між людьми в процесі здійснення технологічних виробничих процесів, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції, з метою максимального задоволення потреб населення у продуктах харчування, при забезпеченні відновлення природної родючості ґрунту, збільшення продуктивного потенціалу земельних ресурсів і їх використання в умовах високого рівня екологічності як цих ресурсів, так і середовища в цілому [36].

В Україні залишається актуальною проблема раціонального використання земельних ресурсів, оскільки їх якість погіршується. Це пояснюється поганим веденням сільського господарства окремими сільськогосподарськими підприємствами, які більше дбають про отримання прибутку, ніж про збереження родючості ґрунту. Внаслідок такого безгосподарності ґрунт дуже виснажується, більше схильний до ерозійних процесів. Від якості земельних ресурсів залежить урожайність і якість сільськогосподарських культур. Ефективне використання ресурсів землі неможливе без точної інформації про якість ґрунту та рівень його забруднення. Тому необхідно вирішити, якими будуть основні напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів, оптимальний варіант структури посівних площ, системи обробітку ґрунту, системи живлення та захисту рослин. При розробці систем удобрення важливо знайти раціональні дози та співвідношення елементів живлення для сільськогосподарських культур.

Як відомо, клімат впливає на умови сільськогосподарського виробництва, тому потрібно враховувати зміни метеоумов при вирощуванні сільськогосподарських культур [37, с. 67].

Деякі вчені з метою збереження раціонального використання та охорони ґрунтового покриву пропонують застосовувати принципи органічного ландшафтного землеробства, в якому частка сільськогосподарських угідь (ралі, сади, луки, пасовища) і комплексів (ліси, озера, водосховища, природні заповідники) забезпечує збереження ґрунтового покриву використовуються, буде економічно доцільним, а структура сільськогосподарських угідь буде екологічно безпечною. Земля, адаптована до ландшафтних особливостей території. На непридатних для сільського господарства землях необхідно створювати сіножаті, пасовища, лісові насадження та заповідні території. Підвищення продуктивності землі можливе на основі досягнень генетики — удосконалення адаптованих до зональних умов сортів рослин. Основними напрямками охорони земель має бути запобігання водній та вітровій ерозії ґрунтів, зсувам, заболочуванню, засоленню, забрудненню пестицидами, стічними водами, промисловими та побутовими відходами. Велике значення має рекультивація земель, порушених господарською діяльністю. Збереження родючості ґрунту також пов'язане з видобутком власних фосфоритів, що збільшує виробництво калійних добрив.

Усі галузі сільського господарства мають працювати на нових технічних, технологічних, економічних і організаційних принципах відповідно до екологічних норм [38, с. 105].

Підвищити родючість ґрунту можна шляхом внесення органічних і мінеральних добрив. На жаль, галузь великої рогатої худоби перебуває у кризовому стані, який особливо загострюється у воєнний час, тому під великим знаком питання постає органіка на полях. У сільському господарстві азотні (аміачна селітра, карбамід, сульфат амонію та ін.), фосфорні (суперфосфат та ін.), калійні (хлористий калій та ін.), комплексні добрива застосовуються в кількості значно меншій, ніж мінеральні добрива, що важливо для продуктивності, покращувальні фактори (амафос, нітроамафоска, тукасмес та ін.), які суттєво впливають на кількість і якість

сільськогосподарської продукції, підвищують родючість ґрунтів і, отже, регулюють баланс біогенних елементів і гумусу. Зокрема, до 50 відсотків урожаю отримано завдяки внесеним добривам.

Це досягається за рахунок ефективного застосування добрив при дотриманні науково - обґрунтованої системи агротехнологій вирощування сільськогосподарських культур, включаючи регулювання кислотності ґрунту, боротьбу з бур'янами, хворобами та шкідниками рослин, правильний вибір сорту, дотримання оптимальних строків посіву, норм висіву та посадки, обробки ґрунту та ін.) [39].

Забезпечення ефективного використання земельних ресурсів передбачає досягнення економічно- доцільного й екологічно-безпечного рівня віддачі від одиниці цих ресурсів, дотримання збалансованості та необхідного рівня вмісту поживних речовин у ґрунті, запобігання різним видам ерозії, запровадження енерго-ощадних біологізованих та екологічно безпечних технологій обробітку ґрунту і вирощування сільськогосподарських культур, науково- обґрунтоване проведення меліоративних заходів [40].

Раціональність землекористування – це екологічна складова землекористування, яка виявляється у збереженні основних властивостей природного ресурсу, які відповідають системі кількісних і якісних показників, динаміка яких є оцінкою раціонального використання. Раціональне землекористування має забезпечувати поєднання економічного та екологічного, ресурсоощадного та відновлюваного характеру використання земельних ресурсів.

2.3. Особливості відновлення конкурентних переваг системи землекористування в Україні

Основою економічного регулювання територіальних відносин є оцінка земель сільськогосподарського призначення. Важливу роль у регулюванні земельних відносин відіграє законна ціна землі, запроваджена Законом

України «Про плату за землю». Адже основні характеристики землі мають бути враховані в системі державного економічного регулювання земельних відносин.

Слід підкреслити, що нераціональне використання земельних ресурсів в Україні призводить до різкого зниження родючості ґрунту, а також руйнування його структури, що в свою чергу призводить до розвитку збиткового сільського господарства. Тому для ефективного ведення економіки на інноваційних засадах необхідна, насамперед, достовірна інформація про природний, економічний та правовий стан земельних ресурсів, яка відображається в єдиному земельному кадастрі держави. Останній повинен містити такі відомості: реєстр використання земель, державний облік загальної кількості земель, межування земель, економічну оцінку землі. Адже наявність земельного кадастру дозволяє власнику землі та іншим зацікавленим особам отримати від компетентного органу документ, що містить правдиву інформацію про форму, місцезнаходження, призначення та розміри об'єкта нерухомого майна. Досвід інших країн показує, що система реєстрації має відповідати основним критеріям: бути орієнтованою на користувача, забезпечувати максимальну зручність, швидкість обслуговування та мінімальну вартість послуг.

Складність формування ефективної системи територіальних відносин полягає в необхідності врахування подвійного положення землі в сільському господарстві, тобто врегулювання її використання як природного компонента і як основного засобу виробництва. Таким чином, поява суперечливих завдань (збереження природних ресурсів та їх інтенсивне використання як складової виробництва) ставить перед політиками, технологами, науковцями та фахівцями завдання виробити правила землекористування, які не суперечать один одному (тобто природні потреби та вимоги). виробництво товарів), і обидві задачі вирішувалися б узгоджено. Ця вимога не завжди виконується, що породжує суперечності в системі територіальних відносин, які накопичуються і породжують проблеми. Це також підтверджує аналіз

результатів реформи: масове порушення вимог раціонального та ефективного використання землі, скорочення або припинення комплексних робіт із відновлення агрохімікатів, заходів із запобігання ерозії ґрунтів та інших робіт, спрямованих на при підвищенні родючості ґрунту.

Важливе значення в системі земельних відносин має забезпечення стабільності прав на землю не тільки для певної території, а й для місця розташування землі в певному місті та в певних межах, що підвищує зацікавленість землекористувачів у господарських відносинах. із земельними ділянками, розташованими в цих межах. Підвищення раціональності та ефективності використання земельних ресурсів слід розглядати шляхом землеустрою та землеустрою.

Ще однією проблемою є незадовільне виконання фінансових зобов'язань програм підвищення родючості ґрунтів. Роботи, пов'язані з відновленням деградованих земель, можна розділити на два види, які є суттєвими для організації подальшого фінансування. Перший – технологічні та екологічні роботи, спрямовані на поліпшення використання сільськогосподарських угідь (встановлення сівозміни, мінімізація посівів, внесення органічних добрив, вапнування, промивання ґрунтів, усунення причин потрапляння гною, мінеральних добрив тощо). водосховища). Другий вид — еколого-технологічний (осушення, підвищення гумусності, насадження лісосмуг у зоні вітрової ерозії, видалення ярів і придушення водної ерозії, очищення озер і ставків тощо).

Для визначення грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення за інформаційну основу було взято матеріали державного земельного кадастру (кількісна та якісна характеристика і економічна оцінка земель, а також бонітування ґрунтів) [41]. Зазначимо, що економічна оцінка земельних угідь здійснена в Україні ще у 1988 р. на основі результатів господарської діяльності за 1980-1986 рр., так як зазначений період характеризується стабільністю цін на промислову і сільськогосподарську

продукцію, що дає підстави використовувати співвідношення рентних доходів, які одержували на землях різної якості, виражене в балах [42].

Варто зазначити, що методикою передбачено розрахунок грошової оцінки для орних земель, земель під багаторічними насадженнями, природними сіножаттями і пасовищами. Таким чином, загальна грошова оцінка окремої земельної ділянки є сумою добутків площ агровиробничих груп ґрунтів на їхні грошові оцінки [43]. Грошову оцінку земель здійснювала землевпорядна служба Держкомзему України, а також науково-дослідні установи і організації, які займаються дослідженням питань оцінки і використання земельних ресурсів.

Важливим кроком для підвищення грошової оцінки сільськогосподарських угідь може бути здійснення переорієнтації низки сільськогосподарських підприємств на вирощування екологічно чистої продукції. Для прикладу у зарубіжних країнах органічна продукція користується великим попитом і на неї встановлюються високі ціни. Вважаємо, що в перспективі дана тенденція буде мати місце і в Україні. Для цього необхідно землі сільськогосподарського призначення сертифікувати, тобто надати їм статусу природної родючості.

Встановлення реальної, наближеної до ринку, грошової оцінки необхідне, виходячи з того, що вона служить основою для нарахування податкових зборів та справляння орендної плати за використання земельних ділянок власників земельних часток (паїв). У законодавстві зазначено, що в Україні використання землі є платним. Відповідно плата за землю справляється у формі земельного податку, а також орендних виплат за використання земельних часток (паїв), які кожного року вносяться до бюджетів територіальних громад, в межах яких і знаходяться відповідні земельні ділянки.

Постійне підвищення продуктивності землі є актуальною проблемою загальнодержавного значення, яка залежить від темпів розвитку галузей народного господарства, рівень добробуту населення, економіка країни в

цілому. Нині особливо актуальним є питання розробки чіткої державної політики щодо земель сільськогосподарського призначення, основних напрямів та механізмів удосконалення регулювання земельних відносин у сільському господарстві та регулювання використання земель.

У результаті перерозподілу земель сільськогосподарського призначення між суб'єктами землекористування виникли обставини, які спонукають по-новому подивитися на вирішення проблем екологічнобезпечного раціонального землекористування. В умовах розвитку сучасних земельних відносин особливу увагу слід звернути на приватне землекористування, тобто на використання землі в умовах її оренди сільськогосподарськими підприємствами, які здебільшого не приділяють належної уваги проблемам щодо раціонального використання та охорони сільськогосподарських земель. Адже у відповідності із чинним законодавством власники земельних угідь, повинні в повній мірі забезпечити їх раціональне використання та охорону, а також сприяти підвищенню родючості ґрунтів. На кожному етапі розвитку людства однією з головних проблем завжди було раціональне використання землі з метою забезпечення всіх верств населення продуктами харчування, а промисловості – сировиною. Варто зауважити, що ступінь раціональності використання землі об'єктивно залежить від рівня соціально-економічної обґрунтованості та врегульованості земельних відносин – відносин між усіма суб'єктами, що вступають у них з приводу власності на землю, тобто – володіння, розпорядження і використання землею [44, с. 258].

Внаслідок проведення земельної реформи в Україні зросла кількість суб'єктів користування землею, суттєво змінилися форми господарювання на ній, що в певній мірі вплинуло на підвищення рівня парцеляції сільськогосподарських угідь. Зазначені обставини значно ускладнили моніторинг за раціональним використанням земельних ресурсів. Зокрема, особливого контролю за дотриманням умов раціонального землекористування, потребують земельні ділянки, які передаються в оренду, особливо в короткострокову. Адже більшість орендарів, беручи в

короткострокову оренду земельні ділянки у власників земельних часток (паїв), намагаються отримати якомога вищі прибутки, нехтуючи при цьому ефективними заходами, спрямованими на покращення якості ґрунтів. З іншої сторони, терміни користування земельними угіддями протягом 1-3 та 3-5 років, а також відсутність у більшості сільськогосподарських підприємств тваринницьких галузей, унеможлиблюють запровадження раціональних сівозмін, що є важливим елементом раціонального використання сільськогосподарських земель.

Відтак, на нашу думку, доцільно законодавчо встановити мінімальні строки оренди сільськогосподарських земель, які б сприяли виконанню системи заходів, спрямованих на забезпечення раціонального використання та охорони сільськогосподарських угідь. Мінімальний строк оренди сільськогосподарських земель повинен бути встановлений в межах 5 - 8 років.

Вважаємо, що в умовах дефіциту органічних добрив тваринного походження виправити дану ситуацію можна розширенням площ під вирощуванням сидеральних культур. Адже вони здатні збагатити ґрунт не тільки органічними речовинами, але й азотом, фосфором та калієм. Ці добрива регулюють в ґрунтах процеси повітряно-водного обміну. У свою чергу варто зауважити, що для вирощування сидератів не потрібно значних матеріальних витрат. У близькій перспективі сидеральні культури повинні стати невід'ємною складовою сівозміни у більшості сільськогосподарських підприємств України.

Виходячи з нинішніх реалій господарювання, вважаємо за доцільне в близькій перспективі запровадити в Україні систему органічного землеробства. Адже органічне сільське господарство передбачає здійснення господарської діяльності практично без використання мінеральних добрив та пестицидів.

Висновки до розділу 2

1. Регулювання сівозміни з метою їх подальшого розвитку має стати пріоритетним завданням держави, а його метою є раціональне та ефективне використання всіх категорій земель, захист прав власників і користувачів, охорона землі через нормативно-правові норми. правова визначеність, адміністративно-економічний вплив. При цьому кожне сільськогосподарське підприємство має раціонально використовувати землю, дбайливо до неї ставитися, підвищувати її родючість, не допускати ерозії ґрунту, заболочування, росту бур'янів тощо. Усі ці заходи дозволять зберегти головне багатство нашої країни – родючість землі.

2. Стан земельного фонду України перебуває в передкризовому та в окремих регіонах у кризовому стані. Тому найближчим часом необхідно забезпечити дієвий механізм контролю на державному рівні за правильним використанням та охороною земель. Вважаємо, що основним завданням сільськогосподарських підприємств має бути здійснення заходів, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та покращення її якості. У свою чергу, раціональне використання та охорона земель має бути невід'ємною частиною ефективного розвитку територіальних відносин у сільському господарстві.

3. Аграрна реформа в Україні, здійснення процесів роздержавлення, об'єднання та приватизації земель сільськогосподарського призначення, що належали державі, потребують формування та функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення. Було б помилкою вважати, що до початку земельної реформи в Україні повністю був відсутній обіг землі, оскільки її обіг здійснювався при купівлі-продажі, даруванні та успадкуванні приватних житлових будинків.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

3.1. Шляхи підвищення ефективності розвитку землекористування

На сьогоднішній день на українському ринку є жорстка конкуренція, що змушує землекористувачів постійно нарощувати свою ефективну діяльність та активізацію в цілому. Тому основним завданням розвитку землекористування є підвищення ефективності діяльності.

Формування ефективної організаційно-економічної системи землекористування досягається шляхом подолання помилок і упущень, допущених під час реформування. Дедалі очевиднішою є потреба приділяти особливу увагу обґрунтуванню пропозицій, спрямованих на покращення умов та механізмів ефективного землекористування. Дослідження проблем існуючої системи землекористування в сільському господарстві та напрямів її регулювання стають нагальною необхідністю.

На практиці, як правило, використовується одночасно кілька методів, а їх поєднання (поєднання), органічно доповнюючи один одного, перебуває в стані динамічної рівноваги.

Можна виділити такі методи управління:

- соціальні і соціально-психологічні, які застосовуються з метою підвищення соціальної активності людей;
- економічні, зумовлені економічними стимулами;
- правові, які включають норми і правила, що визначаються, у першу чергу, земельним законодавством і обов'язкові для виконання;
- землевпорядні як комбінація правових, соціальних, економічних та інших методів, шляхом яких встановлюються обмеження у використанні земель, землеохоронні регламенти;

- організаційно-адміністративні, засновані на прямих директивних вказівках [45].

У більш загальному вигляді всі методи управління можна розділити на дві групи: основні і комплексні.

До основних належать ті, в яких чітко виділяється суттєвий аспект щодо відповідності режимів господарювання вимогам певних цільових схем (наприклад, соціальних, економічних, організаційно-технічних тощо).

Інтегровані чи комплексні методи управління являють собою комбінації основних методів .

За змістом методи управління відображають вимоги різних об'єктивних схем соціально-економічного розвитку: економічної, організаційно-технічної, соціологічної та ін.

Методи соціального управління пов'язані із засобами досягнення соціальних цілей суспільства не лише з економічними, організаційно-управлінськими методами мотивації поведінки людей, а й безпосередньо: постановкою соціальних цілей, підвищенням якості життя. Фундаментальні соціальні методи також складні, але в цьому комплексі, згідно з вимогами об'єктивних схем (підвищення ролі соціального фактора), вони багато в чому визначають символічний бік управління та фіксують вектор розвитку решти. види управління впливом. Наприклад, поруч із стимулюванням економіки стимулювання якістю соціального впливу, важливістю суспільної участі у бізнесі тощо. Він широко використовується сьогодні.

Соціальні методи включають широкий спектр методів соціального навчання, соціального регулювання, морального стимулювання та ін. Методи соціального регулювання використовуються для створення суспільних відносин, виявлення та регулювання інтересів та цілей різних колективів, груп та окремих осіб власності на землю. Методи соціального регулювання використовуються для формування суспільних відносин шляхом виявлення та регулювання інтересів і цілей різних колективів, груп та індивідів.

Методи економічного господарювання - засоби досягнення цілей (засоби господарського відання), що ґрунтуються на виконанні вимог економічних законів. Іншими словами, під економічними методами в сучасному розумінні маються на увазі економічні розрахунки, що базуються на свідомому використанні всієї системи економічних законів та категорій ринкової економіки.

Серед різноманіття методів економічного управління можна назвати, - наприклад, методи економічного стимулювання. Економічне стимулювання є методом управління, заснований на економічних інтересах землекористувачів і є основою для створення ефектів раціоналізації землекористування. Система господарського благоустрою є комплексом заходів, розроблених і реалізованих підвищення зацікавленості землекористувачів у досягненні максимально можливої доходності.

Економічне стимулювання базується на таких основних принципах [46, с. 182]:

- взаємозв'язок і погодженість цілей економічного стимулювання з цілями розвитку вигод і раціоналізації землекористування;
- диференціація економічного стимулювання спрямована на реалізацію необхідних змін у структурі землекористування;
- поєднання економічного стимулювання з іншими методами мотивації;
- поєднання економічного стимулювання з економічними санкціями, які передбачають матеріальну відповідальність землекористувачів.

Організаційно-адміністративні методи базуються на владі, дисципліні і відповідальності. Організаційно-адміністративний вплив здійснюється в таких основних видах [47, с. 586]:

- пряма адміністративна вказівка, що має обов'язковий характер, адресується конкретним керованим об'єктам або особам і впливає на конкретно сформовану ситуацію;

- встановлення правил, що регулюють землекористування (нормативне регулювання), вироблення стандартних процедур адміністративного впливу;
- розробка і впровадження рекомендацій з організації й удосконалювання тих або інших процесів, що піддаються організаційно-адміністративному впливові;
- контроль за використанням і охороною земель.

Основним засобом реалізації та застосування методів управління організаційно-управлінської стратифікацією є командно-оперативне втручання в процес управління з метою координації зусиль його учасників для виконання поставлених перед ними завдань.

Загалом об'єктивною основою використання організаційних методів управління є організаційні взаємозв'язки, що входять до складу механізму управління. Оскільки одна з найважливіших функцій управління - організаційна функція - здійснюється через його посередництво, то завданням організаційно-управлінської діяльності є координація дій підлеглих. Спроби абсолютизації адміністративного управління часто і справедливо критикуються, але необхідно мати на увазі, що жоден економічний метод не може існувати без організаційно-розпорядчого впливу, який забезпечує точність, дисципліну і порядок. Важливо визначити оптимальне поєднання, раціональне співвідношення організації та управління, режими економічного, соціального і землеустрою.

Підхід, згідно з яким поле економічних методів тільки розширюється в результаті витіснення способів організації та адміністративного управління, не можна визнати правомірним ні з наукової, ні з практичної точки зору. Способи організації та управління в основному базуються на авторитеті керівника, його правах, дисципліні та відповідальності, притаманній організації (закладу, компанії). Однак адміністративні методи не слід ототожнювати з вольовими і суб'єктивними методами керівництва, тобто управління.

Організаційно-розпорядчі методи впливають на об'єкт управління через норми, стандарти, оперативні інструкції, що видаються в письмовій формі або через рішення, проекти і програми територіального управління, контроль за їх виконанням, систему адміністративних засобів підтримки технологічної дисципліни тощо.

Вони призначені для забезпечення організаційної точності та - дисциплінованої технології виробництва. Ці способи оформлені земельно-правовими актами, екологічним та економічним законодавством, державними нормативними актами.

Організаційно-розпорядчий метод пов'язаний з прийняттям і виконанням рішень-розпоряджень безпосереднього керівництва. Цей метод заснований на реалізації державою своїх управлінських функцій, відображених у законодавстві. Актами прямої дії є: придбання або надання ділянки, зонування ділянки, землевпорядна діяльність та її здійснення. Правовий метод проявляється в опосередкованому управлінні, коли створене законодавство та правила землекористування зобов'язують суб'єктів територіальних відносин приймати необхідні державні рішення. Економічний метод дозволяє створити економічні стимули та показники, що гарантують реалізацію державної політики у сфері землекористування.

При впровадженні системи землеустрою необхідно використовувати всі методи. При розробці цілей і критеріїв оцінки ефективності управління необхідно з достатньою точністю визначити, як буде реалізовуватися кожна функція для формування системи управління прибутковою землею.

У рамках організаційної системи управління можливі такі форми прояву організаційно-адміністративних методів [48, с. 136]:

- обов'язкове розпорядження (наказ, заборона і т. п.);
- єднальні заходи (консультації, компроміси);
- рекомендації, побажання (порада, роз'яснення, пропозиція, спілкування і т. п.).

Організаційно-розпорядчі методи відрізняються від інших чіткою адресністю розпоряджень, обов'язковістю виконання розпоряджень і розпоряджень - їх невиконання вважається прямим порушенням виконавської дисципліни і тягне за собою певні санкції. Здебільшого це примусові методи, які зберігають свою силу до тих пір, поки праця не стане першою необхідністю життя.

Тому практичне вирішення актуальних проблем власності на землю дасть змогу стабілізувати розвиток землекористування, адаптувати його до умов ринкової економіки, як у розвинутих країнах світу.

3.2. Механізм впровадження нових структурних компонентів у систему землекористування

Закріплені у Земельному кодексі України норми визначають регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі виконання комплексу економічних заходів з метою забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель. Застосування економічних важелів впливу на поведінку юридичних та фізичних осіб, як суб'єктів земельних правовідносин, спрямоване, насамперед, на позитивне виконання ними обов'язків власників землі й землекористувачів щодо підвищення родючості ґрунтів та збереження корисних властивостей землі. Водночас органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані створювати такі економіко-правові умови, які б спонукали власників землі і землекористувачів добровільно, без будь-яких засобів примусового впливу на їх діяльність, брати безпосередню участь у виконанні заходів, пов'язаних з раціональним використанням та охороною земель за ринкових умов [49, с. 58].

Земельний кодекс України закріплює систему економічних стимулів, застосування яких має підвищити зацікавленість власників землі й землекористувачів в оптимальному використанні своїх земель, у запобіганні

негативному впливу господарської діяльності на кількісний та якісний стан сільськогосподарських, лісогосподарських та інших угідь, у поліпшенні екологічного стану земельних ділянок. Серед таких стимулів законодавець визначає надання податкових і кредитних пільг, звільнення від плати за земельні ділянки, дотації і компенсації громадянам та юридичним особам, які виконують заходи, пов'язані з раціональним використанням та охороною земель. Зазначені види економічного стимулювання можуть бути застосовані лише на підставах і в порядку, передбачених ЗК та чинним законодавством України. Зокрема, юридичні особи та громадяни можуть мати податкові й кредитні пільги, якщо за власні кошти здійснюють заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель. Так, Законом України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 - 2015 роки» від 21 вересня 2000 р. визначається, що основними завданнями Програми у сфері охорони та відтворення земельних ресурсів є: оптимізація площ сільськогосподарських угідь та зменшення ступеня їх розораності; удосконалення структури земель сільськогосподарського призначення та їх збагачення природними компонентами; впровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території; обмеження руйнівного інтенсивного використання екологічно уразливих земель; здійснення консервації сільськогосподарських угідь з дуже змитими та дуже дефльованими ґрунтами на схилах крутизною понад 5-7 градусів. При цьому основними джерелами фінансового забезпечення цих заходів є кошти державного і місцевих бюджетів, фондів охорони навколишнього природного середовища у складі бюджетів усіх рівнів, гранти міжнародних екологічних організацій тощо. Водночас Програма може здійснюватися підприємствами всіх форм власності [50].

Основи та порядок використання землекористувачами для розвитку та підтримки екологічної мережі визначаються спеціальним законом, потреба в їх розвитку відпала.

У разі виконання підприємствами визначених у Програмі заходів, їм можуть надаватися податкові пільги в порядку, передбаченому законами України про оподаткування підприємств, Законом України «Про плату за землю» та іншими законодавчими актами. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про плату за землю» від 3 липня 1992 р. Верховна Рада АР Крим, обласні, міські, селищні та сільські ради можуть встановлювати пільги щодо плати за землю: часткове звільнення на певний строк, зменшення суми земельного податку лише за рахунок коштів, що зараховуються на спеціальні бюджетні рахунки відповідних бюджетів [50]. Окремі органи державної влади та місцевого самоврядування можуть також приймати рішення про звільнення від плати землі, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення її стану відповідно до загальнодержавних і регіональних програм.

Одним із видів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель є виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам на відновлення земель, викрадених не з їхньої вини. Правове регулювання фінансово-територіальних відносин, що виникають у такому разі, здійснюється на підставі положень Бюджетного кодексу та законів України про державний бюджет на поточний рік.

Так, відповідно до ст. 91 Бюджетного кодексу України до видатків місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать видатки на програми природоохоронних заходів місцевого значення, регулювання земельних відносин. Згідно зі ст. 32 Закону України «Про Державний бюджет України на 2002 рік» кошти, які надходять до спеціального фонду Державного бюджету в рахунок відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, спрямовуються на освоєння нових земель, підвищення родючості ґрунтів і продуктивності земель лісового фонду, поліпшення угідь та охорони земель [51, с. 40].

В умовах впровадження в Україні сталого розвитку ключове місце в сфері природокористування належить становленню соціо-еколого-економічного підходу до використання природних ресурсів, при цьому важливим є формування системи організаційно-управлінських та економічних заходів як складових ефективної реалізації екологоорієнтованої політики [52].

У сучасних суспільно-політичних умовах особливого значення набуває формування правового та інформаційного забезпечення системи управління територіальними ресурсами як основного джерела формування бюджету громад і селищ. Ця система повинна враховувати екологічні особливості земель різного функціонального призначення.

Проте, зважаючи на недостатність законодавчої бази, необхідно сформувати організаційно-правовий механізм управління територіальними ресурсами, виходячи з економічного інтересу суб'єктів територіальних відносин, який не суперечить екологічній доцільності земель користуватися землею в селах та містах, з метою продовження формування організаційно-правової системи управління земельними ресурсами. Формування такого організаційно-правового механізму стає об'єктивно неминучим.

Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель передбачене в Земельному кодексі (ст. 205) і спрямоване на підвищення зацікавленості власників землі і землекористувачів, у тому числі орендарів, у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, на захист земель від негативних наслідків виробничої діяльності і включає такі методи [53, с. 72]:

- надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель;

- виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини;

- звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами;

- компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини.

Хоча ці методи визначені законодавством, порядок їх застосування ще не встановлено, тому на практиці механізм економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель не використовується. Цей перелік не слід вважати вичерпним, оскільки він потребує уточнення та доповнення новими методами.

В сільськогосподарському виробництві потреба зумовлена необхідністю забезпечення сталого розвитку земельної природно-господарської системи, що включає сукупність природних компонентів і соціально-економічних суб'єктів з урахуванням їх організаційних форм, порядку використання різного роду ресурсів і т. д. Потреба конкретизується в мотивах, обумовлених необхідністю забезпечення раціонального використання та оптимізації структури земельних ресурсів, створення сприятливих організаційно-економічних умов для функціонування суб'єктів господарювання різних форм власності, забезпечення охорони та відтворення ґрунтового покриву, а також сталого соціально-економічного розвитку сільських поселень; мета з урахуванням умов, вимог, норм і принципів конкретизує завдання управління з точки зору характеристик (критеріїв) бажаного соціо-еколого-економічного результату управлінської діяльності; реалізація передбачає виконання взаємозалежної сукупності певних дій і технологій, що визначає умови, форми, методи і засоби досягнення завдань управління; результат характеризує досягнутий в процесі управління рівень вирішення соціо-еколого-економічних завдань щодо конкретної території та періоду часу; оцінка ефективності показує ступінь досягнення в досягнутому результаті бажаних соціо-еколого-економічних характеристик; коригування

покликане уточнити і при необхідності внести зміни в організаційно-економічні умови функціонування господарюючих суб'єктів, їх ресурсного забезпечення, в питання охорони і відтворення ґрунтового покриву та сталого соціально-економічного розвитку сільських територіальних утворень. Особливе місце серед структурних компонентів циклу управління займає саморегуляція, що визначає умови і можливості природного доцільного функціонування природної складової земельних ресурсів з позицій біогеоценозу. Не менш значущими умовами забезпечення ефективності управлінської діяльності виступають форма і реалізація прав власності на землю. Земельна власність становить основу для інших відносин, що складаються в процесі розширеного сільськогосподарського відтворення, що включає систему перерозподілу прав на володіння засобами і результатами виробництва і розподілу. З точки зору землеустрою відносини власності є досить складними та суперечливими, оскільки характеризуються зовнішніми умовами: обмеженнями володіння, користування та розпорядження землею.

Співвідношення категорій «власність», «володіння», «користування» і «розпорядження» з точки зору управління слід розглядати, насамперед, як співвідношення категорій «загального», «особливого» і «одиничного». Власність в силу суспільного поділу праці і взаємозв'язку виробничої діяльності окремих сільськогосподарських товаровиробників виступає в різних формах, кожна з яких може бути ефективною в конкретних умовах: природно-ландшафтних, економічних, соціальних, демографічних, історичних тощо [54, с. 144].

Необхідно також розробити, законодавчо закріпити та запровадити систему обліку норм використання земель (фіксованих платежів сільськогосподарського податку) коштів, які суб'єкт сільськогосподарського землекористування витрачає на здійснення заходів з охорони земель. Така система також діє як ефективний економічний стимул для інтродукції видів, що збереження події, в рамках плати за використання земельних ресурсів,

стає джерелом екологічних інвестицій і залишається у сільгоспвиробника у вигляді податкової субсидії на інвестиції. В умовах економічної кризи, коли засоби прямого економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель не можуть активно розвиватися через дефіцит державних фінансових ресурсів, така система стимулювання є основним способом накопичення коштів для екологічних інвестицій.

Важливою складовою механізму стимулювання аграрних суб'єктів до оптимізації землекористування є також стимулювання концентрації власності та користування землею. На жаль, сьогодні в практиці агроекологічного регулювання в Україні методи економічного стимулювання землевпорядної діяльності ще не використовуються, та й не. Проте з початком процесу комуналізації в сільському господарстві застосування попередніх прийомів і методів економічного стимулювання землеохоронної діяльності є необхідною умовою забезпечення раціонального використання та охорони земель.

3.3. Суперечливі аспекти диверсифікації землекористування, спрямовані на відновлення системи землекористування в Україні

Основною формою здійснення та застосування організаційно-розпорядчих дій в управлінні є командно-оперативне втручання в процес планування та регулювання території з метою координації його учасників при виконанні покладених на них завдань.

Завдання землеустрою на різних рівнях розподіляються між завданнями законодавчої та виконавчої влади. Завдання управління реалізуються всіма суб'єктами господарювання та мають суттєві відмінності в проблемах забезпечення життєдіяльності цих регіонів та перспектив їх розвитку. Тому необхідно розмежувати завдання за відділами та районами, що дасть змогу визначити місце та роль кожного суб'єкта управління на

конкретній території, уникнути дублювання їх дій чи відсутності системи управління важливі процеси землекористування.

Реалізація основних механізмів управління земельними ресурсами - потребує наявності точної інформації про об'єкти управління, яка міститься в державному земельному кадастрі. Тому створення системи державного земельного кадастру, який проводить різноманітні оцінки земель, слід вважати одним із основних завдань державної земельної політики, що забезпечує формування податкової бази та враховує реальну вартість ринку землі.

Основним механізмом регулювання земельних відносин та формування ефективного землекористування є землеустрій з метою максимізації бюджетних надходжень, підвищення рівня використання земель та збереження земель, що перебувають у власності землі, держави та землевласників.

З огляду на те, що сучасний етап економічного розвитку України пов'язаний зі становленням економіки змішаного типу, заснованої на формуванні ринкових відносин практично в усіх її галузях при збереженні державного регулювання найважливіших економічних процесів, державна земельна політика повинна мати чітко виражену антимонопольну спрямованість і забезпечувати [55]:

- розробку правових і економічних механізмів попередження концентрації великих земельних масивів у руках неефективних власників, перерозподілу земель на умовах забезпечення їхнього раціонального використання правонаступниками;

- розвиток конкуренції при формуванні правовідносин на землю, що дає змогу залучити в економіку інвесторів, що конкурують у рамках інвестиційних проектів, із забезпеченням гарантій їхніх прав на землю;

- розробку механізмів державного регулювання діяльності природних монополій шляхом керування правовідносинами на землі підприємств-монополістів, а також за допомогою земельно-податкової політики;

- розвиток конкуренції у сфері підприємництва в землеустрої і земельному кадастрі за участю приватних землевпорядників, але при збереженні державного сектора і встановленні державного тарифного регулювання землеустрою і земельного кадастру;

- активізацію земельного ринку, зокрема первинного надання державних (муніципальних) земель у власність і оренду за рахунок залучення до земельних торгів професійних учасників ринку нерухомості, що мають зобов'язання, права і гарантії;

- визначення умов, порядку і правил ведення страхової діяльності в сфері управління земельними ресурсами, розвиток конкуренції на ринку страхових послуг у процесі регулювання земельних відносин.

Найважливішим завданням державної земельної політики є створення соціальних гарантій, захист їхніх прав та інтересів та запобігання розвитку негативних процесів під час трансформації землекористування.

Першочерговими заходами в цій сфері є [56, с. 271]:

- формування правових умов для забезпечення громадян земельними ділянками, необхідними для задоволення життєвих потреб і господарювання, з установленням порядку передачі земель під індивідуально-житлове будівництво, садівництво і дачне будівництво, диференціація зменшення ціни наданих земель;

- збільшення числа робочих місць при організації і розширенні виробництва в різних сферах економіки на основі раціонального використання і залучення в економічний оборот і господарювання земельних ресурсів з метою стимулювання впровадження інвестиційних проектів, що забезпечують розв'язання соціальних проблем;

- залучення широких верств населення до процесу забезпечення раціонального й ефективного використання земель, що вимагає формування механізмів участі громадян у реалізації державного земельного контролю, стимулювання його розвитку на виробництві й у суспільному самоврядуванні.

Тому системи землекористування та управління ними є основним інструментом реалізації економічного механізму управління земельними ресурсами. Під час матеріального землевпорядного та кадастрового моніторингу встановлюються площа та межі ділянок, що перебувають у власності та землекористуванні, якісні характеристики земель, які є основою інформаційних даних для обчислення податку на майно та встановлення орендної плати за землю. Крім того, в процесі планування території визначаються особливі умови і режим використання земель, сервітути, особливості початкового стану родючості землі, плануються заходи щодо поліпшення її якості, захисту від ерозії тощо. Динамічно порівнюючи ці вихідні дані з реальними показниками землекористування, держава може застосовувати заходи економічного впливу на власників і землекористувачів.

З метою економічного стимулювання раціонального використання землі власники та користувачі ділянок можуть бути тимчасово звільнені від сплати податку на майно та користуватися пільгами щодо сплати податку на майно. Крім того, державні або місцеві органи виконавчої влади та територіальні громади розробляють програми виділення бюджетних коштів на відновлення або рекультивацію земель, грошової компенсації за тимчасову консервацію, стимулювання землекористувачів за поліпшення якості земель, поліпшення стану ґрунтів, плодючість та ін.

Водночас розроблено норми встановлення штрафів за втрату родючості ґрунтів, розвиток ерозійних процесів та порушення аграрного та природоохоронного законодавства.

У процесі здійснення землеустрою розробляються заходи економічного захисту земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб. У проектах землеустрою визначаються склад і вартість земель, відведених для ведення сільськогосподарського виробництва, розробляються заходи щодо усунення негативних наслідків вилучення землі для розвитку виробництва, землеустрою, охорони земель і навколишнього природного середовища, розрахований та обґрунтований

розмір землеустрою. відшкодована шкода власникам і землекористувачам, втрати сільськогосподарської і лісгосподарської продукції та способи їх відшкодування.

Управління земельними ресурсами передбачає розробку регіональних програм використання та охорони земель, районних схем землеустрою, проектів землеустрою сільських і міських рад, які входять до єдиної системи передпланових і передпроектних розробок у системі землеустрою. Вони є науковою основою проведення інвестиційної та кредитно-фінансової політики, спрямованої на збереження видів землекористування та форм - власності та пріоритетного землекористування.

Висновки до розділу 3

1. Метою відновлення системи землекористувачів є створення та забезпечення функціонального стану системи територіальних відносин та землекористування, яка дозволить до певної міри задовольняти соціальні потреби. щодо землекористування.

2. Нині за умов розвитку ринку землі відбулася переорієнтація на облік економічного аспекту, тобто реалізації максимального економічного ефекту, що у більшості випадків проявляється як максимального грошового надходження до бюджету та відшкодування витрат. Однак без соціального спрямування мета лідерства може призвести до погіршення соціальної ситуації. Мета сучасного управління земельними ресурсами має бути спрямована на досягнення максимального економічного ефекту при забезпеченні гарантованого

3. Удосконалення структурних компонентів відновлення землеустрою полягає у створенні та забезпеченні функціонування системи цивілізованих територіальних відносин та сталого землекористування, що дозволяє створити умови для збереження та відновлення власності. У разі забезпечення високого стандарту рівня екологічних та соціальних умов

життя населення, ефективне освоєння господарського, соціального та іншого природного середовища, особливо землі, з метою отримання максимальних фінансових ресурсів для державних бюджетів та об'єктів.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Організація охорони праці - це комплексна система прав, обов'язків і повноважень суб'єктів виробничого процесу, процедур, спрямованих на реалізацію безпечного рівня виробництва, стандартів і нормативних вимог, що регулюють питання найманої праці.

Умови та безпека праці, їх стан та покращення – самостійна і важлива задача соціальної політики будь-якої сучасної промислово розвинутої держави, яку вирішує така невід'ємна складова БЖД, як охорона праці [57].

Рівень безпеки будь-яких робіт у суспільному виробництві значною мірою залежить від рівня правової захищеності цих суб'єктів, тобто від якості та повноти виконання відповідних вимог законів та інших нормативних актів.

Для вирішення існуючих проблем у сфері охорони праці необхідна ефективна взаємодія всіх органів державної влади та громадськості, а також реалізація відповідних програм на загальнодержавному та місцевому рівнях, спрямованих на кардинальне поліпшення умов та охорони праці.

Реалізація цих програм дозволить розробити та запровадити науково обґрунтовану державну систему нагляду, освіти, методології та контролю діяльності в галузі охорони праці; адаптувати законодавчу базу з охорони праці до вимог директив Європейського Союзу; вирішити проблему науково-методичного та інформаційного забезпечення з питань охорони праці на загальнодержавному, регіональному та багато інших рівнях, що дозволить реалізувати комплексне вирішення питань охорони праці, забезпечуючи пріоритет життя і здоров'я працівників над результатами продуктивної діяльності, створення безпечних і здорових умов праці на підприємствах і в організаціях усіх форм власності.

Згідно Закону «Про охорону праці» працівник – це особа, яка працює на підприємстві, в організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом). Гарантії його прав на охорону праці починаються вже з моменту обговорення та укладання трудової угоди, оскільки згідно ст. 5 Закону умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим НПАОП.

Під час укладання трудового договору роботодавець повинен проінформувати працівника під розписку про умови праці та про наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах.

Під час прийому працівника на роботу відбувається обов'язкове страхування його роботодавцем від нещасних випадків і професійних захворювань. Вище було зазначено, що для такого страхування не потрібно згоди або заяви працівника. У разі ушкодження здоров'я чи в разі моральної шкоди, заподіяної працівникові, він має право на відшкодування шкоди.

Конституційне право працівників на охорону їхнього здоров'я та життя під час професійної діяльності, на безпечні та здорові умови праці забезпечують відповідні органи державної влади, які регулюють взаємовідносини роботодавця та працівника з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлюють єдиний порядок організації охорони праці в Україні [58].

Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів і засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів з охорони праці.

Працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо виникла виробнича ситуація, небезпечна для життя, здоров'я людей і навколишнього середовища. Наявність такої небезпечної ситуації підтверджується комісією, до складу якої входять спеціалісти з охорони праці та представники

профспілок (працівників трудового колективу), а в разі конфлікту - орган державного нагляду з охорони праці за участю профспілкового представника проф. На час невиконання з цієї причини своїх обов'язків за працівником зберігається середній заробіток.

Працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо роботодавець порушує вимоги законодавства про охорону праці та не виконує колективний договір з питань охорони праці. У разі звільнення працівник користується певними соціальними гарантіями: йому виплачується вихідна допомога в розмірі не менше тримісячного заробітку, його статус прирівнюється до статусу працівника, звільненого у зв'язку зі скороченням штату. співробітників в компанії. Працівник має право бути переведений на легшу роботу на підставі медичного висновку.

Робоче місце зберігається за працівником, якщо органом державного нагляду за працею припинено роботу об'єкта або його структурного підрозділу.

Забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт із санітарного та побутового обслуговування), а також залучення жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені граничні норми. Перелік важких робіт та граничні норми підіймання і переміщення речей встановлює МОЗ України за погодженням з Держгірпромнаглядом. Окремі права на охорону праці мають вагітні жінки та жінки, які доглядають дітей до трьох років: їх не можна залучати до роботи в нічний час, до надурочних робіт та робіт у вихідні дні, а також направляти у відрядження. Граничні норми підіймання і переміщення важких речей для жінок МОЗ України визначило такими: 10 кг до двох разів на годину у випадку чергування з іншою роботою, 7 кг протягом повної робочої зміни. Забороняється застосовувати працю неповнолітніх (осіб віком до 18 років) на

важких роботах і на роботах із шкідливими і небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах [59].

Забороняється залучати неповнолітніх до підіймання та переміщення предметів, маса яких перевищує встановлені для них норми. При тривалих пологах максимальна норма для п'ятнадцятирічних - 8,4 кг, шістнадцятирічних - 11,2 кг, сімнадцятирічних - 12,6 кг. Для дівчат ці ставки знижені вдвічі. Неповнолітні приймаються на роботу після попереднього медичного огляду і підлягають обов'язковому медичному огляду до досягнення 21 року. Забороняється залучати неповнолітніх до роботи в нічний, надурочний час та у вихідні дні.

Роботодавець зобов'язаний організувати навчання, перепідготовку та працевлаштування інвалідів на підставі медичного висновку, встановити неповний робочий день або неповний робочий тиждень, а також на їхню вимогу полегшити умови праці. Забороняється залучати інвалідів до понаднормових та нічних робіт без їхньої згоди. Підприємства, які наймають інвалідів, мають створювати умови праці з урахуванням рекомендацій медико-соціальних експертних комісій відповідно до індивідуальних програм реабілітації інвалідів. Експертизу про тривалість чи тривалість втрати працездатності проводить комісія медико-соціальних експертів.

Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики в галузі охорони праці, подає на затвердження Верховної ради України загальнодержавну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, спрямовує і координує діяльність міністерств щодо створення безпечних і здорових умов праці та встановлює єдину державну статистичну звітність з питань охорони праці. Для координації діяльності органів державного управління охороною праці створена Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення, яку очолює віце-прем'єр-міністр України [60].

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з контролю за охороною праці здійснює комплексне управління охороною

праці на державному рівні, забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони праці, здійснює контроль за виконанням функцій держави. управління охорони праці розробляє державну програму поліпшення стану охорони праці та виробництва. охорони навколишнього середовища, розробляє нормативно-правові акти з охорони праці та бере участь у міжнародному співробітництві та застосуванні міжнародних конвенцій з охорони праці, гігієни праці та виробничого середовища. Рішення, прийняті Держгарпромнаглядом у межах його компетенції, є обов'язковими для виконання міністерствами, органами місцевої державної адміністрації, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади здійснюють єдину науково-технічну політику в галузі охорони праці, розробляють за участю профспілок і реалізують промислові програми, спрямовані на поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, здійснюють методичну управління компанією. здійснює діяльність і організовує навчання і перевірку знань з питань охорони праці, укладає з профспілками промисловості угоди про поліпшення умов праці та охорони праці, бере участь у підготовці нормативно-правових актів галузі з охорони праці та здійснює відомчий контроль за станом охорона праці на промислових підприємствах. Для координації роботи з охорони праці та контролю за її проведенням у міністерствах створені структурні підрозділи з питань охорони праці.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві держадміністрації в межах відповідних територій забезпечують виконання законів та реалізацію державної політики в галузі охорони праці, розробляють і забезпечують виконання регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, забезпечують соціальний захист найманих працівників та здійснюють контроль за додержанням суб'єктами підприємницької діяльності нормативно-правових актів з охорони праці. Для виконання вищезазначених завдань в місцевих

держадміністраціях створені структурні підрозділи з охорони праці. Органи місцевого самоврядування затверджують регіональні програми поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища, а також приймають заходи з охорони праці у програмах соціально-економічного та культурного розвитку регіонів [61].

В умовах ринкової економіки підвищуються вимоги до професійної підготовки працівників, що разом із професійними навичками передбачає вміння працювати надійно та безпечно. Державна політика з охорони праці базується на фундаментальному принципі пріоритетності життя і здоров'я працівників перед результатами виробничої діяльності. Реалізація цієї політики передбачає здійснення багатьох заходів щодо підвищення рівня охорони праці, але основним з них є формування мотивації працівників шляхом навчання підвищення індивідуальної відповідальності за особисту та колективну безпеку під час професійної діяльності.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження узагальнює теоретико-методичні та практичні аспекти, що забезпечують розв'язання наукової задачі щодо обґрунтування пріоритетних напрямків відновлення системи землекористування в Україні.

Отримані результати дозволили зробити висновки і пропозиції теоретико-методичного та прикладного характеру, спрямовані на відновлення системи землекористування в Україні в умовах сьогодення.

1. У процесі дослідження вивчено аналіз структурних складових, спрямованих на відновлення землекористування в Україні, який показує, що на практиці у сучасних умовах основними рішеннями мають стати забезпечення продовольчої безпеки, диверсифікація виробництва, розвиток сільських територій, наявність кваліфікованих кадрів, активна діяльність, співробітництво із зацікавленими сторонами, інноваційні рішення. Ці рішення мають працювати на основі комунікацій, що виникли, щоб тимчасово відновити український простір хоча б до довоєнного рівня.

Практична реалізація вищезазначених рішень має ґрунтуватися на виконанні таких завдань, як диверсифікація виробництва, оздоровлення національної економіки, співпраця міжнародних організацій та національних інститутів, поєднання довгострокових цілей із короткостроковими пріоритетами, просування економіки. відновлення наукової, інвестиційної та виробничої діяльності, інтеграція проектів донорського фінансування та бюджетних ініціатив, об'єднання спільних бюджетних, фінансово-економічних зусиль, зовнішньоекономічна діяльність, відновлення втраченого виробничого та ресурсного потенціалу, створення сприятливих умов для здійснення або відновлення економічної діяльності, впровадження новітніх технологій, військових та мінімізація політичних ризиків для інвесторів.

2. Під час проведення дослідження розкрито питання підвищення ефективності використання земельних ресурсів, яке є частиною єдиної

державної еколого-економічної політики, що забезпечує раціональне використання, охорону та раціональне використання земельних ресурсів. У цьому сенсі управління раціональним та ефективним використанням землі включає створення найкращих умов для відтворення та охорони родючості ґрунту, підвищення її ролі в сільськогосподарському виробництві, науково обґрунтовану взаємодію землі з іншими ресурсними факторами, забезпечити розробку найбільш повних та правильних критеріїв, форм та способів використання земельних ресурсів.

3. В процесі дослідження прийнято до уваги, що Україна досягла найвищого рівня розораності земель, при цьому родючість ґрунтів за останні роки знизилася у всіх кліматичних зонах, тобто з'явилися стратифікація, агрохімічна деградація, водна та вітрова ерозія, з'явилися нові негативні явища, а саме ущільнення, явища вторинного засолення в зрошуваних умовах, сушіння, закислення, накопичення в ґрунті токсичних речовин. Це сталося внаслідок недотримання основних правил землеробства, дроблення полів, розширення посівів енергоємними культурами (соняшник, ріпак, гібридна кукурудза та ін.), недотримання сівозміни, знищення лісозахисних зон та припинення протиаерозольних заходів. Потрібен новий технологічний підхід, але фінансування програм підвищення родючості ґрунту практично припинено.

4. З метою забезпечення подальшого розвитку раціонального використання земель сільськогосподарського призначення необхідно створити систему суспільних відносин між суб'єктами землекористування. Доведено, що підхід соціального призначення у структуруванні власності на землю означає встановлення державних чи нормативних відносин між суб'єктами землекористування, якщо до їхнього кола входять організації та їхні представники, яка несе в собі державні інтереси компанії. Подальша реалізація цього підходу дозволить уникнути хаотичних та непередбачуваних дій суб'єктів землекористування та направити їх перспективні дії до екологічно прийняттого сталого вектора.

5. Встановлено, що принципи системи землекористування, які існують у країнах Європейського Союзу, показують, що їх пріоритетними напрямками є обов'язковий моніторинг ґрунтів, забезпечення екологічно збалансованої частки земельних площ, здійснення екологічно орієнтованого природокористування та управління. політика, раціоналізація землекористування, екологічно чисте виробництво та впровадження екологічно чистих технологій. розвиток органічного сільського господарства, надання підтримки виробникам сільськогосподарської продукції, екологізація професійної освіти, оренда землі з урахуванням пріоритетів ринку землі, альтернативна система вирощування, територіальне планування землекористування.

Структурні компоненти відновлення системи землекористування, що спрямовані на підвищення продуктивності та захист земель, дуже різноманітні і повинні здійснюватися комплексно, як єдина система, доповнюючи та посилюючи всі інші заходи.

6. Вивчення особливостей планування системи землекористування в країнах Європи дозволило визначити, що практично всі країни мають обмеження використання землі в сільськогосподарському секторі. Відмінністю України на цьому шляху є слабкий регулюючий вплив державних інституцій на стримування системи та контроль за її реалізацією. Пропонується поетапна модель створення обмежувального середовища в системі землекористування, заснована на трьох рівнях обмежень: загальному, суспільному та предметному. Слід зазначити, що комплекс обмежувальних норм для окремої земельної ділянки має розроблятися відповідно до її просторово-кліматичного положення та сучасних умов функціонального використання, без урахування сучасного стану земельного ринку на конкретній земельній ділянці.

Отже для успішного вирішення сучасних екологічних проблем за прикладом західноєвропейських країн у галузі землекористування сільськогосподарського призначення необхідно: розробити та законодавчо

закріпити національні та регіональні програми охорони земель, збереження та відтворення ґрунтової родючості; підвищити рівень фінансового забезпечення ґрунтоохоронних та природоохоронних заходів; посилити відповідальність власників та землекористувачів за недбале використання земель та створити економічно ефективний механізм стимулювання їх збереження та покращення екологічного стану земель. Вирішення поставленого завдання досить складне, оскільки вимагає проведення єдиної державної політики у сфері збереження родючості ґрунтів, відновлення, підвищення родючості ґрунтів, охорони земель, раціонального використання, потребує узгоджених дій державних органів, органів місцевого самоврядування, земельних земель. користувачам та науковій спільноті.

7. Під час проведення дослідження з'ясовано, що механізм використання земельних ресурсів будується на основі взаємодії комплексу заходів щодо підвищення ефективності їх відтворення (головним інтересом якого буде родючість ґрунту), здатного забезпечити раціональне використання та охорону навколишнього середовища. Земля за умови її повної реалізації з метою підвищення ефективності державної екологічної політики у галузі охорони навколишнього середовища.

Щодо формування та функціонування ринку землі, особливо сільськогосподарського призначення, то держава володіє необхідними важелями та відповідними інструментами для регулювання та стандартизації відносин між усіма суб'єктами землекористування. Наведено узагальнену матрицю економічних та екологічних регуляторів землекористування для різних інституційних форм тимчасового користування земельними ресурсами, що не перебувають у приватній власності землекористувачів. Пропонується визначати розмір плати за користування землями сільськогосподарського призначення з урахуванням екологічного коефіцієнта поправки.

8. У процесі дослідження визначено, що стійкий розвиток сільськогосподарського землекористування включає не тільки забезпечення

населення продовольством, а й створення оптимальних соціально-економічних та екологічних параметрів функціонування аграрного сектора в цілому. Визначено, що під стійким землекористуванням розуміється певний спосіб стійкого функціонування системної організації, що забезпечує збалансоване та узгоджене формування територіальних відносин еколого-економічної спрямованості та здатний сприймати земельні перетворення у навколишньому середовищі та його вплив на проведену реструктуризацію з метою якомога тривалішого збереження якісного стану земельних ділянок сільськогосподарського призначення, залучених до процесу сільськогосподарського виробництва.

Виконання вищевказаних завдань забезпечить стійке управління сільським виробництвом, а також сприятиме відновленню добробуту населення за комплексного підходу до відновлення системи землекористування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрії втратили за час війни \$4,3 млрд – KSE Агроцентр. URL: <https://landlord.ua/news/ahrarii-vtratyly-za-chas-viiny-4-3-mlrd-kse-ahrotsentr/>
2. Як Україні відновити агросектор після війни. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/06/21/87463227/>
3. Планування відновлення довкілля. Аналітична записка. URL: http://epl.org.ua/wpcontent/uploads/2022/06/FIN_Planuvannyavidnovlennya-dovkillya.pdf
4. Третяк А.М., Третяк В.М. Теоретичні засади розвитку сучасної системи землекористування в Україні. *Агросвіт*. 2021. № 1-2. С. 3-11. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/1-2_2021/2.pdf
5. Дорош Й.М., Мартин А.Г., Новаковська І.О. Розвиток землевпорядної науки в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2021. № 4 (817). С. 67-76. URL: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2021_04_09.pdf
6. Ступень Р.М. Ринкова трансформація відносин власності у сільськогосподарському землекористуванні. *Збалансоване природокористування*. 2017. № 2. С. 102-108.
7. Месел-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Наукове забезпечення розвитку аграрної реформи в Україні. *Економіка АПК*. 2021. № 1. С. 60-71. URL: <http://eapk.org.ua/contents/2021/01/60>
8. Лазарева О.В., Горгоц А.О., Гориславська В. В. Збалансований розвиток землекористування в Європейському Союзі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. №23 С. 32 – 37
9. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану” № 2145-IX від 24.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>

10. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану” № 2247-IX від 12.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>
11. Проект Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності” № 7282 від 13.04.2022 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ji07281a?an=21>
12. Лазарева О.В., Горгоц А.О., Гориславська В. В. Особливості формування конкурентних переваг землекористування в країнах Європейського Союзу та Україні. *Причорноморські економічні студії*. № 74. 2022. С. 175-181.
13. Принципи зеленої післявоєнної відбудови України. URL: <https://ecoaction.org.ua/zelena-vidbudova-ua.html>
14. Будзьяк В.П. Організаційно-економічні проблеми формування збалансованого природоохоронного землекористування. Збалансоване природокористування. 2016. № 3. С. 147-152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zp_2016_3_25
15. Сидорук Б.О. Оцінка збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу в аграрній галузі: основні етапи і система показників. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2017. № 4. С. 59-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2017_4_8
16. Гарнага О.М. Еволюція поняття збалансованого землекористування. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Випуск 10. С. 630-627. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/131.pdf>
17. Третьяк В.М., Свентух В.Ю. Стале (збалансоване) землекористування як фактор підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських земель. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2015. № 4. С. 24-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2015_4_6

18. Северенчук А.Л. С. Землекористування: від категорії раціональне до категорії збалансоване. *Економіка природокористування і охорони довкілля. Зб. наук. праць*. К.: РВПС України НАН України. 2010. С. 142-148. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/169620>
19. Crowder D.W., Reganold J.P. Financial competitiveness of organic agriculture on a global scale. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA* 2015. № 112. pp. 7611–7616.
20. Лазарева О.В., Горгоц А.О., Гориславська В. В. Структурні компоненти відновлення системи землекористування в Україні. *Науковий погляд: економіка та управління*. Випуск № 3 (79) 2022. С. 140-145. URL: http://www.scientificview.umsf.in.ua/archive/2022/3_79_2022/22.pdf
21. General Union Environment Action Programme to 2020 – 7th EAP: European Commission. URL: https://www.researchgate.net/publication/315921785_Evaluation_of_Hopa's_Rural_Tourism_Potential_in_the_Context_of_European_Union_Tourism_Policy
22. Томашук І.В., Балдинюк В.М. Використання земельно-ресурсного потенціалу сільських територій України в умовах трансформаційних змін. *Інфраструктура ринку*. 2021. № 54. С. 53-66. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2021/54_2021/12.pdf
23. Коробська А.О. Державне регулювання використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 – економіка та управління національним господарством (економічні науки). Подільський державний аграрно-технічний університет. Кам'янець-Подільський, 2020. с. 255 URL: <https://www.pdatu.edu.ua/images/naukova-miznarodna-diyalnist/svr/dissertaciya-korobska.pdf>

24. Шевченко О.В., Опенько І.А. Теоретичні передумови раціонального сільськогосподарського землекористування. Збалансоване природокористування. 2017. № 3. С. 126-130.
25. Салатюк Н.М. Зарубіжний досвід регулювання природокористування та охорони навколишнього середовища. Наукові праці НУХТ. 2010. № 36. С. 210-214. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2486/1/333.pdf>
26. Дзядикевич Ю.В., Любезна І.В. Складові процесу покращення землеустрою в Україні. Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал. 2020. № 1-2. С. 139-144. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/519/581>
27. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення” № 552-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 20. Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>
28. Status of agricultural land market regulation in Europe: policies and instruments; [Robert Levesque, Volker Bruns, Karl-Heinz Goetz, Yvan Brahic, Sabine Agofroy, Julie Babin, Michel Casassus, Attila Takacs and other; Terres d’Europe, Scafr, France]. AEIAR, 2016. 48 p.
29. Сохнич А. Філософські та прикладні аспекти природокористування. *Монографія*. Львів: Ліга-Прес. 2011. 216 с.
30. Управление земельными ресурсами в Европе: тенденции развития и основные принципы. Нью-Йорк, Женева: ООН. 2005. 146 с. URL: <https://unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2005/wpla/ECE-HBP-140-r.pdf>
31. Маруняк Є.О. Територіальне (просторове планування: зміст, еволюція та основні сучасні напрями. Український географічний журнал. 2014. № 2. С. 22-31. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2014_2_22-31.pdf

32. Зведена інформація про хід виконання Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням установами НААН у 2017 р. URL: <https://mepr.gov.ua/news/32337.html>
33. Аграрії втратили за час війни \$ 4,3 млрд – KSE Агроцентр. URL: <https://landlord.ua/news/ahrarii-vtratyly-zachas-viiny-4-3-mlrd-kse-ahrotsentr/>(дата звернення: 11.09.2022).
34. Як Україні відновити агросектор після війни. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/06/21/87463227/> (дата звернення: 11.09.2022).
35. Планування відновлення довкілля. Аналітична записка. URL: http://epl.org.ua/wpcontent/uploads/2022/06/FIN_Planuvannyavidnovlennya-dovkillya.pdf (дата звернення: 11.09.2022).
36. Третяк А.М., Третяк В.М. Теоретичні засади розвитку сучасної системи землекористування в Україні. Агросвіт. 2021. № 1–2. С. 3–11. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/1-2_2021/2.pdf (дата звернення: 11.09.2022).
37. Дорош Й.М., Мартин А.Г., Новаковська І.О. Розвиток землевпорядної науки в Україні. Вісник аграрної науки. 2021. № 4 (817). С. 67–76. URL: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2021_04_09.pdf (дата звернення: 11.09.2022).
38. Ступень Р.М. Ринкова трансформація відносин власності у сільськогосподарському землекористуванні. Збалансоване природокористування. 2017. № 2. С. 102–108.
39. Месел-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Наукове забезпечення розвитку аграрної реформи в Україні. Економіка АПК. 2021. № 1. С. 60–71. URL: <http://eapk.org.ua/contents/2021/01/60> (дата звернення: 11.09.2022).
40. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану” № 2145-IX від 24.03.2022 р. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення: 11.09.2022).
41. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану” № 2247-IX від 12.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text> (дата звернення: 11.09.2022).
42. Проект Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності” № 7282 від 13.04.2022 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ji07281a?an=21> (дата звернення: 11.09.2022).
43. Принципи зеленої післявоєнної відбудови України. URL: <https://ecoaction.org.ua/zelena-vidbudova-ua.html> (дата звернення: 11.09.2022).
44. Семеряк Ю.А., Мостка М.Г. Ринок землі в Україні: суть, завдання, функції. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. № 20. С. 257—263.
45. Ступень Р.М. Еколого-економічні засади розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: дис. д-ра екон. наук: 08.00.06 — економіка природокористування та охорони навколишнього середовища — Львівський національний аграрний університет. Львів, 2019. 442 с.
46. Межевська Л.В., Майорова А.О. Ринок земель сільськогосподарського призначення: світовий та український досвід. Порівняльно-аналітичне право. № 5. 2017. с. 182. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/524349.pdf>
47. Уніят Л.М. Організаційно-економічні засади інноваційного розвитку підприємств агропромислового бізнесу в конкурентному середовищі: моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. с. 586 URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38486/1/Uniat.pdf>

48. Назарова К., Гордополов В., Куляша Н., Куляша О. Розвиток агробізнесу в Україні: аналіз, оцінка та аудит. Бізнес Інформ. 2020. № 9. С. 136—146. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2020&abstract=2020_9_0_136_146
49. Погорелова Т.В. Статистичні аспекти моніторингу агробізнесу України. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. За ред. М.І. Зверькова та ін. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2019. № 1 (69). С. 58—67. URL: <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2019/69/pdf/58-67.pdf>
50. Розум Р.І., Буряк М.В., Вітровий А.О., Волошин Р.В. [та ін.] Геодезія та землеустрій: монографія; за заг. ред. Р.І. Розума. — Тернопіль: ТНЕУ, 2020.
51. Зінчук Т.О., Левківський Є.В. Корпоративна соціальна відповідальність вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу як умова сталого розвитку. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 39—49.
52. Світові моделі підтримки сільського господарства. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-silskogo-gospodarstva.html>
53. Млавець Ю.Ю. Охорона праці в галузі: конспект лекцій для студентів математичного факультету. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. с.72
54. Богомаз-Назарова С.М., Ткачук А.І., Кононенко С.О. Охорона праці в галузі. Курс лекцій: навч. посіб. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. 144 с.
55. ГОСТ 12.0. 003-74. Система стандартів безпеки праці. Небезпечні і шкідливі виробничі фактори. Класифікація.
56. Голінько В.І. Основи охорони праці: підручник, 2-ге вид. Дніпропетровськ: НГУ, 2014. 271 с.
57. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ: станом на 19 серп. 2022 р. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 20.01.2023).
58. Кодекс законів про працю України: Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII: станом на 27 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 22.01.2023).
59. Бурик З.М. Обслуговуюча кооперація сільських територій: досвід політики держав ЄС. Інвестиції: практика та досвід. № 7. 2019. С. 96—102. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2019/18.pdf
60. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII: станом на 27 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 24.01.2023).
61. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV: станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення: 26.01.2023).